

ВОЛ. ВИННИЧЕНКО.

ВЕЛИКИЙ МОЛОХ.

ПЕСА НА ІІІ РОЗДІЛИ.

РОЗДІЛ І.

Дві кімнати. Ліва — їдальня. В ній по середині довгий, великий стіл, на право шафа-буфет, на ліво канапа, на стінах картини; в задній стіні двері в читальню. В правій стіні двері в Зінькову кімнату. Друга кімната — Зінькова, убрана просто, по студентському. На правому боці канапа, на лівому стіл, над канапою вікно. У задній стіні двері у сні.

Зінько (входячи в свою кімнату й роздратовано кидаючи картуза на ліжку). Молодці! Придумали... Хм!..

Леся (входить за ним). Що з вами, Зінько?.. Можна мені знати?

Зінько (не відповідаючи їй, ходить по хаті). Хм!.. Так — так... (зупиняючись, злісно) Але-ж це — дико! Це — абсурд, поганий, паскудний абсурд! Цього не може бути! Могли ж вони подумати, що я... Ідіоти!.. (ходить).

Леся. (тихо) Мені не можна знати, Зінько?

Зінько (зупиняючись проти неї). Знати? Хм... Ну, от я вам скажу: хотять, щоб я підставив праву щоку, коли мені плюнули в ліву. Знаєте тепер? Ну, і робить мені це, чи ні? Ну скажіть ви, кроткая голубица. Підставлять?

Леся. Не знаю, Зіньку... Як що дуже треба, то...

Зінько. Е! Все одно! Мені плюнуто... Сьогодні, вчора, давно, хіба це не все одно... І чи дуже треба, чи не дуже, все одно! Оце! І я чую це у себе на щоці... І я замість того, щоб роздерти ті губи, повинен, розумієте, повинен тепер цілувати ці губи. Ну, не глум?! Ах, ти-ж чорт проклятий: я повинен!.. Та хто має право примусить мене?.. Щоб я свідомо наплював собі у душу?! Ну, чорта з два! Цього не буде!.. Це вже вони хай собі як знають, а цього не буде, бо я сам собі дам по фізіономії... Даю слово!

Леся. А як примусять?

Зінько. Хто примусить?

Леся. Та хто-ж? Ті-ж, що хотять...

Зінько (посміхається). Ну, це ще то ми й побачимо! Ось вони зараз будуть тут. Я ще з ними побалакаю... Ах, ідіоти!..

Леся. І Катря прийде?

Зінько. Да... Прийде й Катря...

Леся. Вона ще не виїхала на село?

Зінько (раптом зупиняючись). Куди на село? Хто? Хиба вона збиралась?

Леся. А ну-да... А тоді-ж, як у нас був Омелько...

Зінько. А! тоді, я думав: знов. Ні, вона застається...

Леся (помовчавши, тихо). А ви дуже злякались?

Зінько. Злякався? Чого?.. Ні... Так просто, несподівано...

Леся. Ні, злякались... А скажіть мені, Зінько... Тільки скажете правду?

Зінько. Скажу.

Леся. На певне?

Зінько. На певне.

Леся. Скажіть, чи правда, що вона називала мене „пушистою самочкою?“ Тільки правду!

Зінько. „Пушистою самочкою?“ Хм... Ні, я щось не пам'ятаю. Хто це вам казав?

Леся (тихо). Так, казали... А ви неправду сказали, я по голосу чую, що вона казала...

Зінько. Ну, от!..

Леся. Да, да!.. (мовчанье).

Леся (задумливо, сумно). Да, я не така, як вона... Чужа вона мені... Страшенно якось чужа... Я ще майже ні одної людини не мала до себе такої чужої, як вона. Так наче ми з різних кінців світа... А обидві-ж Українки...

Зінько (ходячи). Вона не подобається вам?

Леся. Ні... Чого?.. Тільки... Я право не знаю, я не знаю, про що з нею говорити... Нема якось теми ніякої... Ну, і взагалі якось так... Вона мене, здається, не любить.

Зінько. Ну, ерунда!.. Чого ради? Просто ви не познайомились досі ближче...

Леся. Ні, не те... Вона (я знаю, я це чую!) справді щитає мене „пушистою самочкою“...

Зінько. Та хто вам це казав?

Леся. Казали... Ну, от спитайте самі... Вона зараз прийде?

Зінько. Да... Вони повинні-б уже бути... Вони йшли за мною. (Пауза). Да, зараз мабуть будуть... Хм!.. Ну, побачимо... Будем балакати... Особливо мене дратує те, що й... Ну, та нічого... Хай.

Леся. Ви мені скажете, Зінько? Чи не можна?

Зінько. Да, тільки потім... Зараз довго дуже... Вони зараз придуть...

Леся (підходячи до його, беручи за руку й гладючи її). І будете хвилюватись? Да?.. Не треба... Правда?

Зінько (посміхаючись). Хто його зна, може й треба...

Леся. А ви все таки не хвилюйтесь... Добре? А то потім ви такий колючий якийсь... Злий... (В сінях дзвінок).

Зінько. Ну, це вони! (Іде в сїни і через якийсь мент вертається з Катрею і Абстрактом.)

Катря (холодно і мовчки здоровкаючись з Лесею, весело до Зінька). Ну, це свинство, Зінько, що ви мене покинули з цим Абстрактом. Я більше в жертву конспірації не буду приносити свого терпіння. Він весь час об'ясняв мені з погляду історичного матеріалізму, через що тепер носять не широкі штани.

Абстракт (здоровкаючись і незграбно, але галантно шаркаючи перед Лесею). Ну, розуміється... Ви подивітьсяся...

Катря. Ну, ну, ну! Я згожуюсь, згожуюсь...

Абстракт (не слухаючи її). Ви подивітьсяся: де вперед появляється мода? У вищих класів...

Катря. Абстракт! Буде. Це безжалісно!.. (Леся виходить) Ну, годі... Ну, так от так, Зінько, я думаю, що найкраще буде так: через два тижні... Я думаю, що нам треба це скоріше обміркувати. Правда?

Абстракт. Тим паче, що для цього ми й зайшли сюди.

Катря.. Ну-да... Ну, дак ми думаємо, що буде найкраще так: через два тижні, як Василь пришле сигнал, ми зробим першу пробу. Як що нічого, тоді, значить, можна. І підуть, значить, так: ви, Буць, Калатало і п'ять робітників. Вісім чоловік, я думаю, буде... Вам, Зінько, необхідно треба бути...

Зінько (хмуро). Чого необхідно?

Катря. Ну-да, ви сиділи в цій тюрмі, знаєте всі закутки, що й куди... Треба неодмінно, щоб був чоловік на практиці знайоми з розположенням тюрми. Як робить побіг, так робить, а не так...

Зінько. Єрунда! Можна дуже добре роздивитись й так... Розказать можна, намалювать план...

Катря. Ах, покиньте! „Намалювать“. Тут маленький промах і у нас буде провал... А ризикуємо не тільки свободою, але й життям людей...

Зінько (спалахнувши). Та чого ради я повинен цим жит-

тям ризикувати? І для кого?... Я просто не розумію вас... Це по
 мойому... а особливо, Катре, з вашого боку, дуже... е... ну, не
 коректно, чи що пропонувати мені цю історію...

Катря. Ви це таки серйозно, Зінько?

Зінько. Цілком серйозно... Я-ж вам уже говорив, я бра-
 тись за цю справу не можу... Василь мій особистий... ну, одним
 словом, я не люблю Василя і не можу, просто органічно не мо-
 жу допомогти йому тікати з тюрми... Як ви цього не розумієте?!

Катря.. Я таки не розумію цього. Ви розумієте, Абстракт?

Абстракт. Тоже не розумію... Це, по мойому, не закон-
 ний мотив... для того, щоб одмовлятися від своїх обов'язків...

Зінько. Це самий законний мотив! Я не люблю, ненави-
 жу його, ну, от ненавижу, не виношу його та й годі! Він мене
 так само, ми — вороги особисті, він образив мене перед ареш-
 том...Ну, ви знаєте... І все це я повинен забути і витягувати йо-
 го, ризикувати для його своїм життям?! Що за абсурд!.. Сьміш-
 но навіть...

Катря. Слухайте, Зінько! Не вже ви справді серйозно все
 це говорите? Їй богу, мені не вірить ся.

Зінько (дратуючись). Що вам не вірить ся? Що тут та-
 кого страшного? Не можу я, розумієте, чи ні?! Мені хочеть ся
 в глотку йому вчепити ся руками, а я їх буду протягувати, щоб
 він тікав... Я мушу грати роль якогось християнського праведни-
 ка, що підставляє ліву щоку, як його луплять у праву. З якої
 речі? Не хочу!

Абстракт. Ну, це, знаєте... (стискає плечима)

Катря. Хіба ви це для його робите?

Зінько. Для кого-б там не було!

Абстракт (ехидно). Навіть для соціалізму?

Зінько (в запалі). Все одно! Я не признаю ніяких моло-
 хів, для яких я повинен приносити в жертву свою душу, своє
 „я“. Я людина, а не якась автоматична машина начинена голи-
 ми принципами.

Абстракт (підводячись). О-го-го-о!.. Ну, це дійствитель-
 но... Так я не розумію, що ви досі робите в організації?
 Удивительно...

Катря. Чекайте, Абстракт... (Говорить глухо, і по малу).
 Зінько! Не вже ви не бачите, що ви страшенну нісенітницю пле-
 тете? Не кажучи вже про формальну сторону справи, це вже про-

сто неморально, не виликodusно... Чоловік сидить у тюрмі, безсилий, і ви одмовляєтесь допомогти йому... (Тре лоба). Фу, як це неприємно!... Да, я погано зробила, що зачепила вас... Ну, нічого...

Зінько. Що таке моральність?! Я не бачу нічого неморального. Навпаки неморально те, що ви робите. Ви хочете насильства над моєю душою, хочете, щоб я сам розірвав свою волю, своє серце, свій навіть, як хочете, і розум на дві половини і примусив їх гризти одне одного. Це — неморально. І я цього не зроблю. Плюзат мені на те, що хтось, хоч би це була сама людськість, чоловічество вважали це неморальним. Коли я сам з собою в гармонії, коли і воля, і розум, і серце всі разом штовхають, тягнуть мене кудись і те, що я зроблю одобрять всі три, тоді я роблю морально, хоч би я і вбив чоловіка. Розумієте? От!

Абстракт. Он як? Так це по вашому виходить, що всякий буржуй робить морально, коли в гармонії з собою видушує соки з робочих?

Зінько. Да! Коли розум його не розходить ся ні з серцем, ні з волею, він може вважати своє видушування моральним. І совість його чиста. А хай він послухаєть ся, наприклад, серця і зробить уступку робочим, а розум знайде це некорисним, ото його буде мучить совість як за неморальний вчинок. І з погляду буржуїв це таки і неморально.

Абстракт. Ну, голубе, знаєте, як всякий буде так розсуджати, тоді вся наша дисципліна піде к чорту... Ви повинні йти, це ваш товариський обов'язок! Ви мусите йти!

Зінько. Ну, це ще побачимо! Я з примусу не признаю обов'язків! Це вже вибачайте. Коли вся моя істота тягнутиме мене, коли це буде впливати з моєї сили, коли сила ця буде вимагати прикласти її до цього, тоді це — мій обов'язок. А коли я весь дріжу од гидування простягнуть Василеві руку, коли все моє „я“ скажено одвертаєть ся од цього обов'язку, і я все таки робитиму, то це не є обов'язок, а насильство. Та хто, який бог такий, якому-б я давав на заклання свою душу? Що за ерунда?!

Абстракт. Хм!.. Правда, це у нас приватна балачка, але я мушу тепер перенести цю справу на офіційальне засідання організації. Чи можемо ми допускати такі... такі порушення дисципліни?..

Зінько. Можете виносити.

Абстракт. І я думаю, що ваше „я“ не поглядять по головці.

Зінько. Ну, що-ж?..

Абстракт. І думаю, що винесуть постанову іти вам...

Зінько. А я винесу собі постанову не йти.

Абстракт (єхидно). Значить?..

Зінько. Значить... Значить, буде те, що буде... А я...

Катря (що сиділа весь час задумливо понуро). А!.. Не в цьому річ!.. Діло не в постанові... Що тут постанова? Значить, ви, Зінько, не можете пожертвувати своїм одним „я“ для багатьох „я“, для „ми“?

Зінько. Не можу.

Катря. Та-ак... Ну, що-ж?.. Тоді, розуміється... Фу, як це неприємно...

Абстракт (іронічно). Хм! Це — представники інтересів колективності... Коли торкнеться їхнього „я“, дак і стоп... Замічательно!..

Катря. Значить, вся ваша робота для колективності цієї є одна брехня була?.. (Зінько робить нетерплячий рух). Підождіть... Я хочу розібратися в цьому... (В сінях дзвінок). Значить, ви робили для неї тільки через те, що вона давала вам... Не ви давали їй, а вона вам... І через це... (В двері стукають).

Зінько. Ввійдіть! (Входить Буць).

Буць. Ну, добре, що знайшов вас тут. А то... Чорт!.. Бігаю, як оглашений. Ну, одним словом, діло йде. Треба тільки, щоб хлопці нікуди не посилались. От!

Абстракт (єхидно). Ну, не зовсім діло йде.

Буць. Та ну?.. Якого-ж то чорта?

Абстракт. От Зінько не хоче йти.

Буць. Ну, брехня! Щоб Зінько не схотів...

Абстракт. Спитайте самі.

Зінько. Да, не хочу.

Буць (страшено здивований). Та йдіть к чорту! Правда?

Зінько. Правда.

Буць. Чого-ж то? Боїтесь? Чи якого чорта?

Зінько. Ні, так... Вони вам скажуть...

Буць. „Вони“! А у вас у роті нема язика, чи якого чорта?

Зінько. Довго балакати, надокучило. От будете виключати мене з організації, тоді й узнаете...

Катря. А! Глупості! Не може Зінько, ну, і все.

Буць. Ні чорта не понімаю. Не хоче, не може... На таку справу не хотіть?! Зінько! Ідіть к чорту, ви жартуете...

Зінько. Не можу я, Буць...

Буць. Ну, то... (сердито) то це чортовиня і більше нічого! Їй богу! Був один чоловік, що не боїть ся револьвера і „не може, не хоче“. На кого-ж тепер вірить? З Абстрактом іти? А він почне мені там з погляду історичного матеріалізму курок піднімать.

Зінько (раптом). Слухайте, Буць: ви-ж самі мені казали, що терпіть не можете Василя, як же ви йдете помогать йому?

Буць. Ну, та що?.. Як так?

Зінько. Ну, от так...

Буць. Та хіба я для Василя це роблю? Чорт з ним... Я роблю для організації... А потім, що мені нравиться це... А Василь мені що? Хіба не все одно? Хто-б там не був, аби наш.

Абстракт (дивиться ся на годинник). Вісім годин. Я мушу йти. Бувайте здорові.

Катря. Куди? Підождіть. Треба-ж якось з цією справою.

Абстракт. Я не можу, мені треба йти. Я рівно в вісім пю чай.

Катря. Ну, сьогодні можете напиться у девять.

Абстракт. Не можу. Прощайте.

Катря (роздратовано). Та що за ерунда! Підождіть! Треба-ж нам знать, хто йде, а хто ні...

Абстракт. Та чого-ж ще ждять? Зінько ясно сказав, що не піде. Остаєть ся, значить, перенести цю справу на комітет і шукать когось иншого.

Буць. Без Зінька не можна. Ніхто порядків не знає. Це буде чортовинне! Я теж не піду на галай на балай...

Катря. Ну, от бачите. Підождіть.

Абстракт. Ні, я не можу... Коли капризничать... А я за капризи пропускать чаю не можу... Бувайте! (кланяєть ся всім і виходить.)

Буць. От тудя к чортам собачим... А я вже радів, що хоч раз прийдесть ся „испытать сильныя ощущения“... Зінько!.. Та плюньте ви свої чорти батька зна які вигадки і ходіть з нами. Що за чортовинне, їй богу!

Зінько. Я сказав, що не можу, і не можу.

Буць. От „не можу“! Чого ви не можете? Забудьте, що

то Василь, а думайте, як я. Думайте тільки про це: Ось ми підкупаєм часових, ідемо в ночі до тюрми, сігнал, підкрадаємось. Василь тікає, тут крик, стріляють, ми тоже, потім на коней от і все! Ей, ви! Не понімаєте, як жить! І що тут Василь? Хиба я для його йду?.. Ет! А я, їй богу же думав, що й ви такий, як отті.. „Не можу“... Боїтесь та й все!

Зінько. Ну, пожалуста, Буць, чи не можна без оцінок?

Буць. Та що-ж справді, той не може, той боїть ся, той не хоче... „Без оцінок“. Трус ви тай годі, по просту без оцінок говорячи.

Зінько. Буць! Ви не маєте права цього говорити!

Буць. А! Що там право! Трус ви тай годі. Якусь там психольогію собі видумує. Знаємо ми. Докажіть, що не боїтесь. Ідїть.

Зінько. Я з вами балакати не хочу!

Буць. Ну, то чорт вас бери з вашою справою! Прощайте! (Сердито повертаєть ся й виходить).

Зінько (злісно). З якої речі я повинен це вислухувати? За що? Що це таке?! Один приходить і мало не падлюкою зве, другий трусом, третій ще чимсь! За що? По якому праву! Хто дав їм таке право? Якийсь абсурд получаєть ся!

Катря (понуро, задумливо). Да-а... Так ви, значить, он який...

Зінько (хмуро). Да, такий...

Катря (тим же тоном). Боляче як... Давить у грудях страшно... Значить, я помилялась?.. Зінько! Іди сюди!.. Ближче! (Зінько мовчки підходить). Дай сюди руку.

Зінько (подаючи руку). Ну?

Катря. Пусти мене в свою душу! Да? Пустиш?.. Мені боляче, я хочу переконать ся... Я хочу все знати... Скажи, може ти через те, що ревнуєш мене до Василя? Да?

Зінько (тихо). Не знаю... Може й те...

Катря. Але-ж я його не люблю, він противний мені... Двадцять пятий раз я тобі говорю це... Хиба ти не можеш здержати свого звіря?

Зінько. А! Хто його зна, чи він противний тобі...

Катря (одпихаючи його руку). Ти!.. Яке ти маєш право говорить так?! Для чого-ж би я мала брехати? Фу, як це грязно. Зінько!..

Зінько. „Грязно“! А для чого?.. Як... Ні, то мені скажи: як ти тільки можеш так двоїть ся. Ну подумай! От ти говориш,

ти, моя горда, чесна, правдива, ти говориш, що він противний тобі, і тут-же робиш для його таке, яке тільки можна робить для брата, для любої людини. Це-ж ламання самої себе! Це-ж брехня! Я цього ніяк не розумію!

Катря. Знаєш, Зінько, я бачу, що я тебе не знала... Ти — невимовний егоїст. Ти — дикий ще чоловік... Ти — убогий духовно... Ти не можеш навіть зрозуміти того, що я це роблю не для Василя, не для свого „я“, а для многих „я“, для колективності... Подумай це!

Зінько. Думаю і не розумію..., бо не бачу...

Катря. Ну, ти просто...

Зінько. Підожди! Дай же мені сказати. Ти просто не хочеш зрозуміти мене. Ти ввійди в мою душу... Ну, от візьми, забудь, як ти думаєш, і подумай по моему...

Катря. По твоєму не можна, бо...

Зінько. Та підожди, ну, дай же мені сказати... Я сьогодні з ума зйду... Все це так по ідіотському виходить, не розуміють тебе, не хочать просто зрозуміть... Ти подумай: ну, нехай я навіть іду, сціплюю зуби і йду помогать Василю. Добре. А що, як він, узнавши, хто йому допомагає, не схоче взяти моєї помочи? Ну? Що тоді? Та я як подумаю це, в мені підіймається оттут (бе кулаком у груди) таке дике полум'я, що в голові починає все скажено стрибати. Та ти розумієш, яка це образа мені?! Він, він вийде і плюне на мене, а я, як ідіот утрюсь тільки... Звір, кажеш? Да, я звір! Але чим же я, винен, що я не можу инакше почувати? Ну?.. Ти думала про це? Ти ввійшла, ти схотіла ввійти в мою душу? „Капризи“! Я коли капризничаю, коли одмовляюся від обов'язків? Хто може сказати? Або я боявся? „Трус“. Я — трус! А ти, ти сидиш і підтакуєш їм. І говориш, що ти близька моя людина. Ти не близька, бо ти не хочеш ввійти до мене, а не до себе в душу! Ах, підожди! „Убогий, вузький чоловік“. Через що? Через те, що хочу все істоти? Да! З погляду установленної моралі ваш вчинок що до Василя може й кращий за мій, але з погляду моралі цільності, єдності людини ваш вчинок, се — брехня, се — неморальність. І що хоч можеш собі про мене думати, а я не зламаю себе і буду таким же, як є!

Катря. Значить, все для твого „я“?

Зінько. Зовсім не значить, а тільки значить те, що я свого „я“ не дам ніякому молоху на наругу. От і все.

Катря. Цей — молох — люди.

Зінько. Все одно!

Катря. І коли ти їм не даватимеш, вони тобі не даватимуть.

Зінько. Нехай, обійдусь без людей!

Катря. Ти це — серйозно?

Зінько. Без всяких жартів! І хай мені посьміє тепер який небудь з їх сказати те, що говорили ось ці... люди, я їм покажу „трус“... Це — нахальство! По якому праву вони ображають мене?! Хто дав їм це право? Молох? Геть к чорту всяких таких молохів. Це вже не первий раз, це вже накипіло. Надокучило мені! Годі!

Катря (встаючи, тре лоба). Дда-а... Ну, бувайте здорові, мені вже пора.

Зінько (понуро). Бувайте здорові (протяга руку).

Катря (стискає). Так, обійдетесь без людей?

Зінько. І без молоха, значить!

Катря (втягує в груди повітря і силою видихає). Душить... Ну, нічого... (рішуче поводить головою, повертається). Прощайте!

Зінько (тихо понуро). Катре! (Катря зупиняється й мовчки, чекаючи, дивиться на його). Це вже... кінець?

Катря (твердо і жостко). Мені здається, що кінець.

Зінько. Та це-ж дико... Катре! Дико. Глупо!..

Катря. Я не думаю... Не думаю... (По малу підходить ближче, тихо, з мукою). Чого-ж вам ще треба? Ну?.. Моїх риданнь? Да? хочете їх?

Зінько. Та чого, Боже мій?! Чого риданнь? Через що-ж?!

Катря. Ви не розумієте? А чого ридають, як ховають близьких?

Зінько. Ховають?

Катря. Да.

Зінько. Чого-ж „ховати“, чого „ховати“?.. Через що? Для чого?.. Що-ж це таке справді?! Ну, сядь! Сядь тут... (Катря сідає). Сядь, треба озирнутись, ми в тумані якомусь... Чого кінець? За що? Ну, добре і треба йти, мені треба йти ратувати Василя. Ну, добре. Я не хочу, не можу, одмовляюсь... Так. Через що-ж з тобою кінець? З тобою через що? Не тебе-ж я не люблю! У мене голова крутить ся. Катре! Я-ж хочу чесно жить! Пам'ятаєш, як ми разом обіщали бути чесними з собою, з своїм „я“? Ну, згадуй...

Катря (тихо). Я згадаю..., памятаю...

Зінько. Ну? Як же я можу? Хиба я можу, хиба я повинен робить це, коли мене силують, коли буду робить проти своєї волі, своїх бажань? Чи я не повинен мати своєї волі, своїх бажань? Я повинен їх оддати? Да?

Катря (з мукою). Хиба це, Зінько? Хиба я кажу тобі бути нечесним з собою? Хиба того мене зараз душить от тут? Зовсім ні... Діло не в тому, що ти не допоможеш Василю...

Зінько. Ну, а в чому-ж, у чому?

Катря. А в тому... Фу, як мені жарко!.. Я не знала, що так глибоко це... Діло в тому, Зінько, що у тебе... що в тебе, я бачу, нема вищого... вищого інстинкта. У тебе тільки інстинкт твого „я“, інстинкт самця, інстинкт того дикаря, що за кістку міг загризти свого товариша... Ти не винен, я знаю... Що-ж робить, ти — такий, як є... Ну, а мені це боляче... Ти не винен... Але.. Хиба важно те, що ти Василю не допоможеш? Важно те, що ти, значить, не допоможеш нікому... Подожди!.. Не важно те, що ти не будеш в нашій організації... Ну, от ти лікар тепер. Візьмешся ти тепер за практику... Коли тобі, твоєму „я“ стане гидко возить ся з якимсь хворим, ти не зможеш убить це твоє погане „я“ і покинеш того хворого. Це — так, Зінько... Я знаю, чим ти скінчиш. Ти женишся собі з своєю пушистою самочкою, одгородиш своє „я“ від всіх і будеш жити і дітей плодити, утверждать своє „я“... Правда?

Зінько. (холодно) Не знаю; тобі, видно, лучче відомо, — ти так вичитуєш ясно...

Катря. Ну, а хиба не правда? Хиба не любить тебе твоя пушиста самочка?

Зінько. Слухай, чого ти звеш її пушистою самочкою? Вона сьогодні питала вже мене, чи ти звеш її так.

Катря. Ну, і що ти сказав?

Зінько. Я сказав, що не чув від тебе. Що-ж би я мав говорити?

Катря. Зінько! А бути чесним з собою? Забув? Да?

Зінько. Ніяково в лице їй говорити...

Катря. А чесним з собою? Чи це тоді тільки, як твоєму „я“ вигодно. Да? Ти побоявся образити її? А хиба вона не самочка?

Зінько. Чого-ж вона самочка?

Катря. А хіба вона має що небудь більше в життю, як кохати, кохати ся, вийти заміж, звити кубелечко і вмерти?

Зінько. Не всім же світ перестроювати.

Катря. Розуміть ся. Я тільки це й кажу... А тебе ображає, що я так говорю про неї?

Зінько. Ні, не те... Мені неприємно, що ти її так не любиш. Вона помічає це...

Катря. За те ти її, здається, любиш і за мене.

Зінько. Ну, покинем цю розмову.

Катря (злісно, з силою). Ні, не хочу кидать! Скажи мені прямо: вона дуже тобі подобається? Тільки правду мені говори. Я сьогодні все хочу знать. Ну!

Зінько. Да, вона подобається мені... А чи дуже? Не знаю...

Катря. Правду, всю правду! Як самому собі.

Зінько. Добре, я скажу все, як самому собі... Чи дуже? Да, іноді дуже подобається...

Катря (глухо). Так, так... Все, все!

Зінько. Іноді, особливо, як вернеш ся з цих наших справ, злий, зтомлений, морально грязний, буває страшенно приємно говорити з нею, дивитись навіть на неї... Вона органічно добра і тиха. Як на хутір з шумного міста ідеш до неї з наших... зібрань.

Катря. Не треба ні думать, ні боротись... Ну, далі, далі...

Зінько (понуро). Ну, що-ж далі?.. Все... Тільки все таки... Я не знаю, чи я міг би з нею жити... Я іноді думав... Хороша вона, а часом скучно буває...

Катря (пильно). Так?

Зінько. Хочеть ся цього шумного, великого, дужого... Руху хочеть ся, крику, сміху, плачу... З хутора хочеть ся в город, в шумний, неспокійний, заклопотаний, жорстокий... Тоді... (зупиняється).

Катря. Ну!

Зінько. Тоді тебе мені хочеть ся.

Катря (злісно). Угу! Так. Дякую...

Зінько. Страшно, Катре, сказано хочеть ся. Здається, як би ти прийшла в таку хвилину, я міг би од щастя заридать... Вся душа болить, ну, просто болить... Пам'ятаєш, ти раз прийшла, і я цілував твою шапочку? Тоді було щось таке похоже...

Катря. А потім од мене біжиш і Лесіну шапочку цілуєш? Да?

Зінько. Н-н-і...

Катря. Неправда!.. Чого-ж ти лукавиш?

Зінько. До неї я так не біжу... (Твердо й рішуче) Да; до неї так не біжу...

Катря. А!.. Ну, все одно... (Підводить ся. Глибоко втягує повітря і з силою видихає). Ну, нічого... Я мішать більше не буду... Будеш собі тепер сидіти уже не виходячи на хуторі... Я ділить ся не люблю. Можеш всього себе оддати їй... І себе і своє „я“... Ну, я вже йду... (Горпина входить в їдальню, запалює лампу, вносить самовар і ставить на стіл).

Зінько. Ідеш?

Катря. Да, іду.

Зінько (глухо). Чого?

Катря. Того, що так треба. Годі нам „розводити канитель“. Нам [в житю не по дорозі, значить, треба признати це і... і все. Ми вже довго з тобою і так у піжмурки граєм. Я себе вже і так гиду, що позволяю собі всю цю канитель. Од мене до Лесі, од Лесі до мене. Фу! Гидко. Годі. Прощай.

Зінько. Зовсім?

Катря. Да, зовсім. Тепер зовсім.

Зінько. Через що?

Катря. Через те, що я-ж кажу, мені не по дорозі з твоім „я“. Або я, або Леся, або „ми“, або твоє „я“. Надокучило. Ти повинен іти допомогти Василю. Це — твій обов'язок. Не хочеш?..

Зінько. Я не повинен. З примусу я не маю обов'язків ні перед ким.

Катря. А я маю! Значить, і годі, нема про що більш балакати. Рвать так рвать. Я перша буду стояти за те, щоб перенести це на суд організації. Перша! Ти не можеш принести в жертву свого „я“, а я сама понесу його. Сама! І чим швидче тим краще.

Зінько. І виключите мене з організації за це?

Катря. Там видно буде. Я принаймні за це буду стояти. А другі як знають... Ну, мені пора. Прощай.

Зінько. І зробиш це з легким серцем?

Катря. Яке тобі діло до мого серця? Я зроблю так, як велить мені мій обов'язок. А серце...

Зінько. Обов'язок серця не знає?

Катря. Не повинен знати. Ну, годі! Прощай (повертається).

Зінько. Підожди! Ще одне слово... (Давить голову руками). Значить, кінець?

Катря. Кінець. (В їдальню входить Леся і наспівуючи про себе іде до шафи, вийма склянки, чайник, розставляє на столі і готує чай).

Зінько. Безсмыслено... Жорстоко... Дико!.. Во імя чого-ж це?

Катря. Во імя людей і життя!

Зінько. Так прокляте-ж їм, коли так! На моїх страданнях будуть рости вони? (кричить). Прокляте! (Леся змовкає і здивовано прислухується).

Катря. Хто проклинає життя, того і життя проклинає!

Зінько. Брехня! Це не життя говорить твоїми устами, а твій фанатизм, вузость, сектанство!

Катря (Круто повертається). Прощай! (швидко виходить).

Зінько. Прощай! (зхвилювано ходить по кімнаті. Леся пильно слухає, як ходить Зінько, потім підходить до дверей і обережно стукає).

Зінько. Хто там?

Леся. Можна мені?

Зінько. Можна.

Леся. (входячи, озирається) Нема нікого?.. (Зінько мовчить) З ким ви тут кричали, Зінько?

Зінько (ходячи, хмуро і злісно). З фанатиками, з людьми у яких замість серця якийсь механічний апарат!

Леся (підходить до його і зупиняє, взявши за руку). От бачите, тепер ви колючий...

Зінько. Ах! З вашим братом треба бути... сто раз колючим і все одно не вколеш!

Леся (тихо). Не всіх, Зінько.

Зінько. Всіх!.. Жінщина ради того, щоб докзати свою силу, готова і собі і другому вирвати серце, розтовкти його, розтерти на порошок і з геройським видом здуть з долоні. Це звеь ся „обовязок“... Фу! Нема нічого поганчого, як жінщина з обовязком!

Леся. Тут Катря була? (Зінько злісно ходить).

Леся. Зінько, скажіть, чого ви кричали?

Зінько. Хотів-би я знати, хто-б не кричав, як би йому розтерати серце на порошок!.. (Сіда на канапу, заклада руки за шию і сидить).

Леся (підходить, сідає і трохи мовчки дивить ся на його).
Зінько. Вам тяжко?

Зінько. А!.. Що вам до того? (Леся тихо і мовчки схиляє голову).

Зінько (трохи мягче). Ви не сердьтесь і не ображайтесь, Лесю... Вибачте... Я зараз чую, як у мене тріщить серце... Тут так болить, так болить, Лесю!..

Леся (хапаючи за руку його шопотом, жагуче, з мукою). Скажіть мені, Зіню.., скажіть... Покажіть мені ваше серце, я буду цілувати його рани...

Зінько. Не треба, Лесю... Для чого? Не допоможе...

Леся. Допоможе. Скажіть... Це Катря зробила? Да?

Зінько. Не треба, Лесю.

Леся. Ні, скажіть... Я хочу знать... Я знаю, це — Катря! Я її терпіть не можу! Через неї ви попали в тюрму, через неї ви — раз-у-раз злий, сердитий... Як вона приходить, мені стає холодно. (Зінько зривається і починає знов ходити).

Леся. Зінько!.. Сядьте коло мене... Зінько.

Зінько. Не можу... Підождіть... Сісти?.. Ні, я буду ходити...

Леся (перепиняючи його). Ви мені не скажете? Не вірите мені?

Зінько. Я нікому тепер не вірю!.. Нікому.

Леся (тихо). Зінько, я вас люблю.

Зінько. А!.. Знаєм ми вже цю жіночу любов. А завтра скажете мені взяти в зуби серце і повзти до якого небудь вашого молоха і принести йому в жертву? (злісно сміється).

Леся. Ви — мій молох.

Зінько. І це ми чули... Не вірю я вам і не треба мені тепер цієї віри, цієї любови, цих обов'язків. К чорту. Хай! Ну, ну! Мене не злякаєте, ні! (ходить).

Леся схиливши голову по малу виходить в їдальню і знов почина готувати до чаю. Входить в пантофлях Остап, іде ліниво, зупиняється коло Лесі і якийсь мент з посмішкою слідує за її рухами.

Леся (звернувши на його увагу, тихо і сумно). Чого ви дивитесь?

Остап. Любуюсь вами...

Леся. Нема чим любоватись.

Остап. Ні, е... Під підходящий настрій можна навіть слезу умилення пролити...

Леся. Ах, не сьмійтесь хоч тепер, Остапе... Раз-у-раз ви сьмієтесь... Хиба вам так весело?

Остап (добродушно сьміється). Чого-ж би мені було не весело?... Ось зараз настроїм ся ще більш на мажорний тон... (Підходить до буфета, виймає фляшку й чарку й наливає) Людина, Лесю, все одно що скрипка, а нерви її — струни. Се-б-то найголовніша частина. Підкрутить їх і буде... (Пе) і буде чудесно. Правда, Лесю? (Вона пильно і сумно дивиться на його). О, Боже, какой укоризненный взгляд...

Леся. На віщо ви це робите, Остапе?

Остап. Підтягую струни, вони трошки розкисли сьогодні. А ви не судіте, да не судими будете... А тим паче мене... Бо я — самий правдивий чоловік... їй богу! Ви не вірите? Зараз документально докажу вам... Дивіть ся... (пе). Бачили? Я випив чарку коняку. І тепер мої нерви підтягнуті, скрипка гратиме. Я роблю це просто, без трагічних поз і без метафізики... А другі люди роблять це саме, тільки посредством інших способів: коханням, біганиною за ідеалами, всякий на свій лад. Тільки вони кажуть, що роблять це для других, а я кажу, що роблю це для себе, а другі хай собі роблять самі для себе, як це і помагається і як воно справді й є.

Леся. Погано-ж це, Остапе...

Остап. Що саме? Біганина за ідеалами?

Леся. Ні... Випивання оццю.

Остап. А то-ж чому? Гірше нерви підтягує? Зовсім ні... Чудесно. Краще, ніж кохання... Або ідеали... Спробуйте.

Леся. Ех!

Остап (сьміється). Чого?..

Леся. Не гарно це. П'янство... Фу!.. Як який небудь хуліган...

Остап. Що-ж таке? А хуліган не людина? Аби він себе гарно почував, хай пе...

Леся. Так дивиться-ж навіть погано!

Остап. А то вже як вам угодно... Можете не дивитись... Хм! Кумедний страшенно народ ці люди: через те, що йому погано дивитись, я повинен одгонять від себе приємне мені. Кожному хочеть ся, щоб усі щитали найкращим те, що йому подобається... Яке мені діло до других, що їм погано дивиться? Аби я міг на себе дивиться. От коли я гляну на себе і сам

собі покажусь гидким, о, тоді справді погано. А про других клопіт малий!.. Другі — це отара, яка мекає вся разом, як мекне один... (Підходить до вікна, дивить ся). От!.. Біжать, спішать... заклопотані, захоплені. А посудить просто, про що врешті решт вся ця заклопотанність, всі ці трамваї, машини, цивілізація, електричність? Врешті решт як подумати просто, вся ця вікова біганина людей зводить ся до того, щоб їсти, пити, наплодити дітей і для чогось померти. Але все це робить ся з страшенним трагізмом, серйозністю, так наче справді вони роблять щось важне, розумне, щось своє... Хм!.. Чудаки, їй богу.

Леся. І як вам не сором, Остапе, так казати! Самі-ж ви тільки місяць як вернулись із зсылки за це саме, а тепер...

Остап. Е! Сором було-б Лесю, як би я мавши три роки, щоб подумати, не додумав ся до цього.. Тепер уже в силку за це не піду...

Леся. Сідайте чай пить. (Іде до дверей і гукає:) Наталю! Чай!.. Олено Максимовно!.. (Іде до Зінькових дверей і стукає. Остап посвистує ходячи по ідальні.)

Зінько. Можна.

Леся. Зінько, чай пить...

Зінько (сідає на канапу). Зараз, Лесю... Сядьте коло мене... (Леся сідає) Ви сердитесь на мене?

Леся. Ні... Мені тільки боляче...

Зінько. Простіть мені. Я — ідіот... Але тепер цього не буде. Годі. Нехай...

Леся. Ви мені не скажете?

Зінько. Ні, скажу. Вам я скажу, Лесю. Ви — справжній друг мій, ви — мій добрий ангел. Я скажу вам... Ось що, Лесю... Я їду за кордон з Остапом. (Леся мовчки, поширеними очима дивить ся на його).

Зінько. Чого ви так зблідли, Лесю?..

Леся. Ні, нічого... За кордон? Для чого?

Зінько (беручи її за руку). Чого ви зблідли?.. Ну?.. Вам не хочеть ся, щоб я їхав? Да?..

Леся. Не хочеть ся.

Зінько. Любите? Справді? Дуже?

Леся. Я-ж вам казала...

Зінько. Хороша моя, кротка, добра... Мій тихий ангел... Да, Лесю? Ви — мій тихий ангел?

Леся. Да.

Зінько (раптом пускає її руку). Ох, Лесю, не вірте мені: паскудний я. Мерзота! Не вірте.

Леся. Я хочу вірити вам... Я хочу бути з вами, Зіню, я хочу бути вашим другом... Любий мій!

Зінько. Ні, Лесю, не треба, я — подлий, я може все брешу вам. От я збрехав вам тоді: „Катря вас називала пушистою самочкою“. І я зараз це думав... Бачите? Бачите, який я — гидкий... Плюньте на мене. (В ідальню входить Наталя з книжкою і Олена Максимовна).

Олена Макс. А де-ж Леся?

Остап. У Зінька.

Олена Макс. Лесю!

Леся. Зараз! (встає). Ходім чай пити. (Гладить по голові). Не думайте, Зіню. Я не сержусь... Ходім... (Зінько встає і разом ідуть у ідальню. Леся сідає до самовару.)

Олена Макс. Остапоньку! А чи не перестав-би ти потрясати воздух своїм немелодичним свистом?

Остап. Можна, мамаша.

Олена Макс. І може-б ти хоч зачесався і черевики одяг?

Остап. А цього вже ніяк не можу. Сьогодні у мене „день грязнотцы“.

Олена Макс. Чого?

Остап. „День грязнотцы“, мамаша.

Олена Макс. То-ж для чого?

Остап. Так мені хочеться.

Зінько (роблено весело). Ну, Остапе, ідем разом за кордон? (Всі дивляться на його).

Остап (помалу). За-кор-дон? Хм... Ти? Оце так! А виражать інтереси пролетаріата?

Зінько (піднято). Обійдеться й без мене.

Остап. Та що ти?! Їй богу, я починаю чути розумні речі. Ти це серйозно?

Зінько. Більш-менш.

Остап. Що значить „більш-менш“?

Зінько. Так... Ну, чорт його зна... Мені зараз хочеться дуже поїхати...

Олена Макс. (пильно дивиться на його). Куди там тобі їхати? Тобі треба хворих лічити... Пора за практику братись. Ось ми тебе женим, наймеш собі квартиру, вивісиш табличку „доктор Чупруненко“ і весь твій за кордон...

Остап (комічно-трагічно). Зінько! Спаси тебе боже од цієї програми! Краще вже виражай інтереси пролетаріата, ніж інтереси самця... А найкраще їдь справді зо мною за кордон. Ти помисли тільки собі: ти — сам... Розумієш ти це, чи ні? Ти — вільний, як дикий сокіл. Ніяких кайданів ні на серці, ні на розумі. Сам!

Зінько. Положим, сам все одно не проживеш. Все одно близькі люде будуть.

Остап. Для чого тобі близькі люди? От чудачина.

Олена Макс. Ну, ти! Індівідуаліст! Не агітіруй, пожалуста. Їдь собі з богом... Лесю, дайте йому чаю, хай він замовкне.

Остап. Ні, справі, Зінько, як же це так ти... Кидаєш спасать род людський?

Наталя (піднімаючи голову од книжки). Фу, як це па-скудно!..

Остап. О!.. Ще один спаситель роду людського!

Наталя. А ти — його паразіт!

Остап (добродушно сьміється). Чого-ж ти сердишся, моя мишечко?

Наталя. Пішов вон! Я з тобою балакать не хочу. Цінік!

Остап. Значить, слово тепер за Зіньком. Ну?

Зінько. А, покиньмо! Я це так собі... Може й поїду, а може й ні...

Остап. Уже назад? Скоро! Чи може якось то буде? Ну, добре... Хай так, по українському принаймні (ліниво потягується). Які люди, власне, боязкі!.. Накладе собі якесь ярмо на душу, впряжеться і тягне... І муляє воно йому, і хочеться зкинуть, і толку мало з його роботи, а все таки тягне. Боязко, щоб не сказали на його яке небудь модне слівце... Хай собі говорять! Не все одно, чи індівідуаліст, чи соціаліст, чи анархіст?.. Хиба в цьому суть? Суть в тому, щоб чоловік міг сміятись.

Наталя (не піднімаючи голови од книжки). Хоч би другі плакали од твого сміху?

Остап. Хоч би й так, моя мишечко. У вас в програмі мінімум сього не має?

Наталя (дивлячись на його). І чого-б їй корчив із себе щось... Фу!

Остап. Знов розсердилась... Так їдемо, Зінько?

Зінько (понура). Не знаю.

Остап. Їй богу, мені хочеться повернути хоч одного чоловіка на путь праведних.

Зінько. Єрунда! Я жартую, нікуди я не поїду...

Остап. А все таки чого-ж у тебе така думка? А служення громадським справам? Пам'ятаєш нашу позавчорашню розмову?

Зінько. Я тобі і тепер те саме скажу... (Раптом встаючи й виходячи з за столу). Ах, одчепіть ся ви ради бога! Ну, що ти знаєш? Що ти можеш розрішити? Ну, от я тобі скажу таке. Слухай!

Остап. Слухаю.

Зінько (тре лоба). Ну, так. Ет!.. Нічого я не скажу... Нема нічого... Плюньте на це, не звертайте уваги. Прошу вас, пийте собі чай і... і більше нічого. (Сіда за стіл і підсовує склянку з чаєм. Олена Макс. тихо питає щось Лесю, та стискає плечима.)

Остап. А все таки за кордон варто поїхати...

Наталя. Ти й їдь собі, все одно ні до чого не здатний.

Остап. А ти поїдеш, як скінчиш гімназію?

Олена Макс. Ну, діти!.. Е! це вже погано... Наталю.

Наталя (горяче). Так чого-ж він? Сам каліка і других хоче зробити каліками. Йому досадно, що другі можуть ще жити чимсь іншим, ніж одною своєю персоною! Фу, свинство!

Остап (сьміється). Ох, моя мишко! Ти ще під стіл пішки ходила, як я це саме говорив.

Олена Макс. (навмисне голосно). Зіньку! А я бачила сьогодні гарненьку квартиру, як раз для молодого лікаря.

Зінько. Я можу практикувати і без квартири... Як схочу.

Олена Макс. Коли-ж ти вже схочеш? Пора-ж уже...

Зінько. Мамо!.. Та що це ви, їй богу, сьогодні всі напали на мене?! Схочу, буду практикувати, не схочу... к чорту піду. Що вам до того?

Олена Макс. Та чого-ж ти сердишся? Возом тебе зачепили?

Зінько. Возом не возом, а не хочу я ніяких насильств над собою. Ніяких! Надокучило мені. Хочу собою бути!

Олена Макс. Та будь, хто тобі що говорить? Тільки-ж пора тобі вмотити ся в життя якось... твердіше. Все для других, а для себе-ж коли? У тебе є обов'язки не тільки перед твоїми там ділами, а й перед сімєю, перед природою.

Зінько. І тут обов'язки?! І скрізь треба насильства! Та з якої речі, ви мені скажіть, з якої речі?! Та не хочу я, чорт забірай їх! Не хочу!!.. (схоплюючись, встаючи). От я вам зараз... Слухайте. Ось передо мною лежить тепер тоже обов'язок. А ну, що ви скажете? Обов'язок такий. Сидить в тюрмі товариш. Ви його, мабуть, не знаєте. Я його не виношу, я його особисто ненавижу, я гидую навіть доторкнутись до його. І от цьому товаришу треба допомогти втікти з тюрми. Він уже якось там все устроїв і треба тільки вночі прийти до тюрми і допомогти йому. І треба, щоб я ішов, бо я знаю тюрму краще всіх. Розумієте? Ну? Мені гидко, мені паскудно доторкнутись до цього чоловіка, а я повинен, я мушу йти простягати йому руку. І можливо, що доведеться перестрілку завести з стражою, як нас помітять, можливо, що ранять, убють. Розумієте? І за кого-ж? За того, кого я ненавижу! Ось обов'язок... Я не хочу брати на себе цього обов'язка, але мені кажуть, що у мене нема законних причин для цього, що моє особисте відношення до Василя не може служити аргументом до одмови. Ну?..

Наталя (палко). І все одно ти повинен це зробити!

Олена Макс. Та ви показалися чи що? Що це таке справді: його можливо поранять, убють, а він все таки повинен йти. Та хіба нема кого іншого? Хай ідуть другі, або хай посидить.

Наталя. Фу, мамо!

Олена Макс. Що „мамо“? Та до якої-ж пори справді? Ну, хай був собі там студентом і займався всякими ділами, а тепер уже пора і про друге подумати, а не під тюрму бігати, якісь приключення устроювати...

Зінько. Ах, мамо, та не в цьому річ!

Остап (встаючи й саркастично посьміхаючись ходить по кімнаті). Д-да... Це — пікантно... Хм!.. Уявляю собі тепер вашу братію, спасителів роду людського, стражів громадської моралі... І ти одмовився?

Зінько. Не можу я, органічно не можу, не маю сил!

Наталя. Фу! Це тільки есдек може так зробити!

Остап. Есеровська мишко, умовки! Ти ще не здала екзаменів по іронії життя. Коли здаєш, тоді будеш балакати. А тепер іди педагогіку учи.

Наталя. Я без тебе знаю, що мені робить. Найшовся учитель!

Остап. Д-да... Це — пікантно. Уявляю, як вони тепер бігатимуть, який гвалт піднімуть. Зараз, розуміється, суд. А перед цим злорадство, хіхікання, плітки... Я тільки місяць, як із зсилки з цієї ковбані, і перед очима ще стоїть і тепер вся ця грязь... Знаю... Ого!.. Розуміється, тут зараз і етіка на сцену з'явиться. Ха! Не етично. Вони — страшенно етичний народ, вони бога етики за бороду піймали, вони „останні люди“. Тепер вони тобі, братіку, зададуть перцю!

Олена Макс. Ти, Зінько, не повинен іти! Говорю це тобі без жартів.

Зінько (жорстко). Через що, мамо?

Олена Макс. Через те, що це — безумство. Ти можеш згодиться на інше, ніж десь під тюремною стіною впасти од садацької кулі. Ти — лікар, ти можеш спасти людей більше своїм знанням, ніж одного. Серьозно говорю тобі, Зінько: не ходи.

Зінько (понуро-задумливо). Не в цьому річ, мамо. Я не через це не хочу йти... Не через це...

Остап. Та з якої речі ти повинен іти? Що за нісенітниця? „Обов'язок“. Хто видумав обов'язки? Люде. Я — теж людина, значить, теж можу видумати свій обов'язок. І єдиний мій обов'язок — обов'язок перед собою. Яка сім'я, яка природа, яке там громадянство? Я знаю своє тіло, свій мозок, кров... Я знаю, що мене болить, як мене б'ють і я не можу не тікати. Моральне в книжках, не в головах філософів, які сидять і видумують системи моралі; і хоч ти собі „усвой“ двадцять систем розумом, а твоя мораль буде така, яку тобі дали століття й тисячеліття. Мораль твоя в крові твоїй, в нервах, в температурі, в швидкості обміну речовин у твоєму організмі. І ці мозгляки за рік чи за два хочуть своїми „ідеалами“ переробити мою кров, моє „я“, яке тисячі літ вироблялось і передавалось з рода в рід? Це можуть вірити гімназисти, але не люди. Але вони будуть судити тебе. Будуть судити тебе ті, котрі думають, що коли вони „усвоїли“ по Каутському чи по Фур'є етіку, то вони й справді переродились? Хм!... Боже, треба пожити з ними, треба багато жити з людьми і багато споганити своєї крові, щоб переконатись, що не системи моралі роблять мораль, а життя, тисячеліття.

Зінько. Та ні, не те... Підожди: Чого-ж... чого-ж вони все можуть так зробити, а я і ти не можемо?.. Підожди, не горячись... Подумай: вони всі можуть і зроблять, а я не можу. Через що?..

Остап. Вони зроблять, бо — труси, бо маленькі, поганенькі. Розумієш? Вони — отара. Ні один з їх вирваний з отари не зможе сам, розумієш: сам існувати. Вони боять ся зостатись самі, з собою, їм потрібний гурт. А ти і я можемо.

Зінько. Ні, я не знаю, чи можу...

Остап. Боїш ся? Ха-ха-ха!.. О, розумієть ся, — страшно. Розумієть ся, треба бути дужим, треба бути рівним і суцільним, щоб ходити без отари. Не можеш? Боїш ся? Боїш ся, що виженуть з отари й захирієш без неї? Та яке тобі діло до неї? Тягне тебе до неї? Тоді йди. Не тягне? Не йди. А веління якогось обов'язку служення людям нема і не повинно бути. Коли мене до цього не силую життє, то я не послухаю декламацій і прокламацій, до яких би ідеалів вони не кликали.

Зінько. Ну, це пахне погано, можеш не балакати далі.

Наталя. І подло!

Остап. О! „Погано пахне“. Хм! А хиба ти справді робиш не для себе, хиба ти справді служиш для людей, а не для себе? Не вже ти серйозно віриш, що можна проповіддю зробити природу вовка овечою? Я не вірю. Навпаки, серце моє, я вірю, що проповіді Христа, апостолів християнства, апостолів соціалізму, всяких такого рода апостолів тільки пошкодили людям... Всі проповіді, що вистрибували з голови людей, а не з нутра життя, тільки шкодили людям... Чого ви інтелегенти, буржуї, чого лізете до мужика, до робочого? Жалко вам його? Не ваше діло. Станьте мужиками і робочими і не такими, що тільки носять мужичу одєжу, а з дому получають на хожденіє в народ по 100 р. в місяць. Ні! Підстав шию під всякі ярма, які життя наклада на їх, і хай ці ярма натруть тобі справжні язви, мужицькі, гнойні, оттоді я знаю, що проповідь твоя буде з нутра життя. А коли тебе не жучить життя, то як би ти не жалів мужичків, як би ти не вірив у будучину людей, не твое діло лізти туди, де нема тобі місця. Повірте, пролетаріят і без Марксів знайшов би способи видрати те, що необхідно. Повірте, мужик і без есерів знайде, чого йому треба, і не вони його навчать, а життя. А ви, не мужики і не робочі, тільки мішаєте мужикам і робочим! Це „погано пахне“? Да? Я зкинув з себе всі ярлички і маю силу правдиво глянуть на себе. О, це розумієть ся, для людей з отари „подло“ і „погано пахне“. Та наплювать мені! Я вже це чув. Це вже вишкварилось у мене в серці, і тепер я можу, не виляючи хвостом перед обов'язками, плювать на їх!

Зінько. Ну, й що-ж? Хиба я можу тобі позавидовати? Хиба я хотів-би твого життя?.. Твоєї самоти, твоїх оцих туфель, коняку, „грязнотцы“? Скучно, Остапе. Не те. Все це не те, не так, а як? Ех, прокляття і більше нічого... Лесю! Що-ж ви мовчите? Скажіть і ви... Ви — суцільна, хай мені ваша органічна доброта скаже...

Леся (сумно). Я в цьому нічого не розумію. Що-ж я можу сказати вам?

Зінько. Ну, йти мені, чи ні? Тільки це. Да чи ні?

Леся (тихо). Ні.

Зінько. Ну, от і все... Хм... Через що?.. Чи маю я право?.. Чи маю я право своє „я“ ставити вище многих „я“, вище „ми“?

Остап. Маєш повне право!

Зінько. Хто сказав це? Ти? А ти хто?

Олена Макс. Одно я тобі скажу, Зінько. Послухай мене, я там вашої філософії не знаю. Я прожила багато на світі, десять літ я живу без чоловіка, викохала вас... Говорю це серйозно. Зінько, повір мені: нема найвищого обов'язку, як обов'язок перед природою. А природа велить чоловіку плодитись і множитись. Людина мусить жити сім'єю, все може розпасти ся, і государство ваше, і общество, а сім'я буде жити, бо як не буде сім'ї, не буде й людей. Оце найвищий обов'язок. А через його ти й не можеш губити себе. Говорю знов, що говорю серйозно, я з вами все жартами, така вже у мене натура, дала я цю натуру і Остапові, а тепер говорю тобі, сину, серйозно (і хай Остап говорить серйозно тепер!) і повір моему великому опиту; сину, багато я бачила, а тільки там бачила щасливе життя у людей, де була добре зложена сім'я...

Зінько. Ах, мамо! Не те!.. Зовсім не те... „Щасливе життя“. А коли мене не задовольняє це „щасливе життя“? Їх задовольняє, а мене ні. Остапа задовольняє його життя, а мене ні. Ну чим же я винен? І де, як знайти таке життя, яке-б схопило мене міцно, страшно, цупко, од котрого я кричав би криком мого, мого щастя?! Де?

Остап. Ідьмо за кордон.

Зінько. Ет!.. Ну, буде... Годі.. (сїдає). Лесю, налейте мені чаю... Будемо чай пити... Більшого ми не придумаєм. Хе!..

(Остап, шльопаючи пантофлями й хмуро посвистуючи ходить по кімнаті. Олена Макс. задумливо качає по столі крихти хліба. Наталя читає. Леся сумно і ніжно дивлячись на Зіньку подає йому чай, Зінько мовчки уклоняється. Завіса тихо падає).

(Далі буде).

ВОЛ. ВИННИЧЕНКО.

ВЕЛИКИЙ МОЛОХ.

ПЕСА НА ІІІ РОЗДІЛИ.

(Докінченне).

РОЗДІЛ ІІ.

Обстановка та сама. Перед вечером. Зінько одягнений в пальто, в капелюсі задумливо стоїть серед ідальні.

Леся. (входить і, зупинившись, пильно дивиться на Зінька. Тихо:) Зінько!

(Зінько озирається).

Леся (сумно). Ви таки йдете?

Зінько (глибоко зітхає, стріпується). Іду?.. Куди іду?

Леся (підходячи до його). Чи ні, Зінько? Ні?

Зінько. А! туди! Хм! Ба йду (іронічно сміється).

Леся. Не треба, Зінько. Все одно ж вони не поступлять ся... А самолюб'є ваше буде мучитись... Не ходіть. Я вам заграю... Ніжне, ніжне, те, що ви найбільше любите. Добре?

Зінько. Ну, й що буде?

Леся. Як то що?.. Буде добре... Ви заспокоїтесь...

Зінько. Да? Ви так думаєте?.. Хм!...

Леся. Вам не хочеться? Ви хочете йти таки до їх?

Зінько. Ах! Що мені хочеться? Нічого мені не хочеться, нічого я не знаю...

Леся. Ідіть сюди (тягне його до канапи). Сядьте тут... Ну, сядьте, Зінько.

Зінько. Ну, й що буде?

Леся. Сядьте, побалакаєм...

Зінько (сїдаючи). Побалакаєм? Що з наших балачок? І для чого балакати? А проте... Балакайте... Ну, що ви мені скажете?

Леся. Чого ви нудитесь, скажіть ви мені?

Зінько. Нужусь?.. Зовсім ні... Хе! Чудесно себе почуваю.

Леся. На що ви неправду говорите? Я ж бачу.

Зінько. Чого неправду? От через три дні їду з Остапом за кордон...

Леся. І знов неправда.

Зінько. Чого неправда? Чому мені не їхати? В організації не состою, сім'єюю не обременен, вільний, какъ вѣтеръ полей, чого-ж мені не їхати?

Леся. Ви це серйозно, Зінько?

Зінько. Та, розуміється, серйозно. Чому мені не серйозно їхати, я не розумію? Чому мені не розбити собі зараз голови об цю стінку, хіба кому від того що буде? Що таке я? Ну, що таке? До чого я? Лікар? Кого я лічу? Та й для чого я буду лічити якусь бабу, яка все одно з голоду помре? Чи лічить розпутних буржуїв, щоб надати їм більше сил?... Ну, хто-ж я?.. Так собі індивідуум?.. Ох, Лесю, куди мені взяти паспорт для своєї душі?

Леся (з мукою). Зіню!.. Зіню!..

Зінько. Ну, що?.. Вам боляче за мене? Ну, ерунда, плюньте! Охота! Це від скуки у панича нерви розгулялись... „Пустякь вниманія“. От поїду за кордон, куплю собі циліндр, заведу поетичний плащ, ну... ще-ж що?.. Фу, яка у мене мала фантазія!.. Дда-а... І буду існувати собі...

Леся. Зінько, їдьмо на хутір до мене... Ви-ж обіщали?

Зінько. Ну, й що буде?

Леся. Будете читати, учитись... Ви-ж раз-у-раз так жаліли, що не маєте часу вчитись... Будем на човні їздити... Я буду грати вам. (Стає на коліна перед ним і бере за руки) Зіню!.. Ви зробите багато, ви будете вчитись, ви станете великим українським ученим. У нас же, ви самі кажете, так мало їх...

Зінько. Ну, й що буде?..

Леся. Ви смієтесь? Да?

Зінько (жостко і злісно). Да, сміюсь! І з вас, і з себе! Для кого я буду вчитись? Для себе? На що вона мені та наука, коли я не хочу її давати людям? Слава? Що таке слава? Найбільша слава це є — найбільша користність для людей. А я їх проклятих ненавижу!.. Для кого-ж я буду вчитись? Розуміється, сміюсь я!

Леся. Чого-ж ви ненавидите?

Зінько. А того що... А! Тепер ви питаєте „чого?!“ А того, що інакше я не можу... Не можу!.. Вони далять мене, вони нахабно пролазять у кожен щилинник мого життя і розпорожують мене моїм „я“, як своїм наймитом. Ненавижу я це страховище, яке зветься „ми“, цей молох, який по якомусь праву простягає свої залізні руки і мене, розтирає мою душу, моє „я“... З якої речі?!

Леся. Зінько, поїдемо... Ви там заспокоїтесь, обдумаєте... все... А тут... вас тягне туди, до їх... до Катрі...

Зінько (грубо і злісно). Ах, „поїдемо!“ Чого-ж я поїду?.. Женитись на вас?

Леся (хутко дивиться на його, встає і, мовчки закривши лице руками, сідає, схилювшись).

Зінько (схоплюється й починає ходити. Злісно): Фу, яка-ж я мерзота!.. Яка мерзота! Ні, я, здається, здурію таки! Їй богу, я таки здурію за ці дні... Ця злість моя, здається, прогризе таки мені і серце і мозок... (Підходить до Лесі і хоче відняти руки від лица). Я — божевільний скажений... Не сердьтесь на мене, Лесю, грубого ідіота! Не сердьтесь, кротка, добра моя.. Простіть...

Леся (віднімаючи руки й з болем дивлячись на його). За що ви так, за що, Зінько?!.. (Закриваючи знов лице руками) Як болить... Як болить!..

Зінько. Ну, простіть... Не треба (віднімаючи руки й ставши перед нею на коліна) Не треба, щоб боліло... Кротка, добра..., хороша...

Леся. Не хороша, погана я, безстыдна...

Зінько. Ні, ні... Неправда... Неправда ж, говорю вам! Ей — чиста, свята... То я — подлий..., безстыдний... Простіть же... Не сердьтесь. Ні? Не сердитесь?

Леся. Хиба я сердилась... Мені боляче тільки, Зінько...

Зінько. Подлий я... Ох, та й подлий же!

Леся. Ну, годі... Не треба... Не мучтесь... Годі, Зіню... (Сумно гладить його по голові). Я не сержусь... Уже пройшло... Нічого... (Павза).

Зінько (повертаючи до неї лице, тихо): Не „мучтесь“... Хм!... Ну, на що ви така добра? На що? Чом ви не схопитесь, не плюнете мені в пику, не обіллете мене вогнем обурення, гніву... „Не мучтесь“... Вона свою муку вже забула... Ви-ж убиваєте мене цєю кротостю... У мене рука не підводить ся на вас... А я не хочу, щоб ви любили мене, недостойний я вашої любови, подлий я. Ось зараз, ось навіть у цю хвилину я думаю про Катрю, мене тягне до неї...

Леся (ледве чутно). Так ідіть...

Зінько (якийсь мент мовчить). „Так ідіть“... І більше нічого?... Ех!.. „Ідіть“... Не можу я йти, не можу... Чого я піду?.. Скучно мені буде з нею... Щось обірвалось... Чужа вона якась стала... І тягне, і відштовхує.. І до вас тягне, і від вас відштовхує...

Женитись на вас? Не сердьтесь, Лесю... Що тут?.. Церемонії смішні, ми ж все знаємо... На хутір? Ну, добре... Вчитись... Але-ж я, Лесю, хочу жити повно, широко... Я хочу чесно жити! Розумієте, що значить: чесно. Я хочу мати перед собою раз-у-раз, кожен хвилину, кожний мент життя цілий, і не яку небудь цілий, а таку, яка-б притягувала, усмоктувала у себе кожен мою думку, кожний рух моєї душі і тіла. Я хочу чути, що я — живу і чесно живу, що я не тільки корюся сліпому інстинкту життя, а сам творю життя, сам своїм „я“ утверждаю його, сам суну його вперед... А як це зробити? На хутір? Боюсь я, Лесю, боюсь, що втічу, що не видержу... Я не можу, моя натура не може жити одним розумом...

Леся (гаряче). А я?.. А сім'я?.. Зіню!... Слухайте... Я давно хочу вам сказати... Зіню! Я можу бути дужою... Я можу бути страшно дужою! Я вас оповію, обгорну вашу душу своєю любов'ю, я диханням своєї душі зогрію ваше серце і воно буде теж жити... Я... Ах, Зіню, ви ще не знаєте мене... Я все віддала вам, я вже віддала дівочий сором і сказала, перша сказала, що люблю вас... Ви сказали: „і більше нічого“. Ні, Зіню!.. Я буду битись за вас, я не віддам вас їй... Я можу бути дужою...

Зінько (милуючись нею). Правда?.. Я вас такою ще не бачив... Нова ви і гарна яка!.. Лесю, це — ви?

Леся. Це я, Зіню, я, бо я люблю вас... Катря не любить вас, бо вона не кинула-б... Ні, ні..., не кажіть, дайте мені все сказати, хоч раз... Вона кинула вас, значить, вона... Зіню!.. Я не можу, не вмію всього сказати, але я навчусь, я все з собою зроблю для вас... (Обіймає й жагуче, палко цілує лице, очі, губи, голову, перебиваючи себе): Мій... Мій... Не віддам...

Зінько (злегка визволяючись). Лесю!.. Не треба... Лесю... Ну, за що?.. За що ви любите?! Не треба... Я — подлий... Як ви можете? І Катря і ви... Цього-ж не буває... Бачите, який я... Плюньте на мене, я часто брешу вам, лукавлю... Мені приємно, що мене дві люблять... Бачите, який я? І я обманюю обох... Лесю!... Ах, у мене думки плутають ся!..

Леся (пригортаючи його голову до своїх колін). Нічого... Неправда, ви не обманюєте... Нічого... Ви поїдете зо мною і все пройде... Тепер ви звикли до їх і вам здається важко відірватись, а там відвикните... Да? Зіню?... Поїдете? Наберете книжок, журналів, я ноти візьму... Там поле, небо широке... Тут

вас все дратує... І все одно вони не простять вам, будуть набріхувати на вас...

Зінько (піднімаючи голову). Не треба... ах, не треба, Лесю, цього... Ви-ж їх не знаєте... Тільки не цим доказуйте...

Леся (тихо). Правда... Я не буду... Не гарно... Ну, поїдете, Зіню?..

Зінько. На хутір?... Поле, небо широкі... Спокій... Розв'язатись, покінчити зо всім і почати щось нове... Хм... Відвикну кажете?... Може... Не знаю... Може й справді тільки привичка..

Леся. А потім ми поїдемо собі за кордон... В Італію, до моря... Да?

Зінько. Боюсь я, Лесю... А що як я втічу?..

Леся. Ні!..

Зінько (посміхаючись). Не боїтесь?

Леся. Не боюсь. Я не пустю... Ні за що!..

Зінько. Прикуєте?

Леся. Любов'ю прикую... Я вірю... Вірю, Зіню. А віра гори пересуває...

Зінько. Да?.. А не думаєте ви, що... (В ідальню входить Остап, страшенно розфранчений. Зупиняється).

Остап (посміхаючись). Ох, pardon!.. Я, здається, так сказати, не в пору гость...

Леся (весело, трохи ніяково). Боже, яким він сьогодні франтом! Чого це ви так розфуфирились?

Остап. Вам подобається? Правда я сьогодні душончик?.. То тож бо й є... Ну, Зінько, ходім.

Зінько (здивовано). Куди?

Остап. Як то „куди“? Паспорти за кордон брать.

Леся (іронічно, уклоняючись йому). Бувайте здорові...

Остап (теж уклоняючись). Бувайте й ви... Ну, Зінько!

Зінько. Та чого так зразу?

Остап. Як „зразу“? Ти-ж учора сам казав, щоб сьогодні невідмінно іти... Чи, може, (подивляється на обох)... може вже ти з кимсь инчим поїдеш?

Леся. Може.

Остап (до неї). Ви щось, кроткая голубица, сьогодні якось... тее... чогось іменинами пахнете... Ну, Зінько!

Зінько. Та я, їй богу, не знаю... Ну, чого ми поїдемо, власне кажучи?

Остап. От туди к чорту! Та ти кажи: їдеш чи ні?

Леся. Він не поїде.

Остап. А вас я не питаю. Я знаю, що по вашому він не поїде... А як він? Ну, Зінько!

Зінько. Та це зараз іти за паспортами вже?

Остап. Фу, ти чорт! Та ти-ж уже одягнений. Значить, ти й сам зібрався?

Зінько. Ні, це я так... Треба роздягнутись... (Роздягається й кладе пальто і капелюх на стілець). Так, кажеш, за кордон? Що-ж ми там робитимем? І на які я гроші житиму там?

Остап. Ти, їй богу, ідіот! Я-ж тобі вже казав, що даю тобі одну свою тисячу. Ну, чого тобі ще?

Зінько. А ти як?

Остап. А я собі другу. Та то не твоє діло. Ти кажи: їдеш?

Леся. Та чого ви сердитесь так, Остапе?

Зінько. Я не розумію тебе: з якої речі ти даєш мені? Що тобі до мене? Як би я думав так, як ти, я-б і брату не дав би нічого...

Остап. Так мені хочеться. Ну, та... Слухай, Зінько, ти мені кажи: ти їдеш, чи ні?

Зінько. Підожди... Ну, добре... Що-ж я буду робить там?

Остап (сердито повертаючись). А ну тебе к чорту!

Зінько. Та підожди! Ну, чого-ж ти сердишся? Я не розумію...

Остап. „Чого сердишся“? Того, що ти — якась ганчірка, а не людина... Сьогодні він їде, завтра не їде, а після завтра знов щось... а що він буде робить, а чим він буде жить, а на що він буде їхать.

Зінько. Чекай, „ганчірка“. Ну, скажемо, я їду. Добре. Що я робитиму там, за кордоном. Чекай. Ти мені конкретно скажи. Мало того, що їдемо. Ну, приїжджаємо ми в Берлін, або в Париж... Добре. Наймаємо квартиру... Ну, а далі?

Остап. А далі... далі ти — просто ідіот!

Зінько. Лайка—не відповідь... Ти відповідай: Що я робитиму там? Яка ціль мого життя там? Для чого?

Остап. Для життя. От вся ціль.

Зінько. Я не розумію. Що-ж таке по твоєму це саме життя. Конкретно тільки, конкретно.

Остап. Це саме життя по моему в тому, щоб кожний

день у тебе сума твоїх приємних переживань була більша, ніж сума неприємних. От і все. До другого дня тобі нема діла. Клопочись про момент і не трать сил на приготування будучого, яке від тебе не залежить. Розумієш?

Зінько. А коли ці клопоти дають мені приємні переживання?

Остап. Твоє діло. Але потім будеш за їх розплачуватись, розплачуватись за те, що якась сила розметає твої плани... Як хочеш. По поєму, не варто бити головою стінку в надії, що за стінкою, може, є клад... Ну, ідеш?

Зінько. Але ж скучно, Остапе, так... Може навіть веселіше розбити собі голову, ніж обкласти ватою душу і ходити замотаним у одні свої переживання мента. Скучно.

Остап. Ет! У тебе сім п'ятниць на неділі... Ти ідеш?

Зінько. Не знаю... Нічого я не знаю!.. Ах, як мені все це надокучило, остогиділо!.. Я сам собі гидкий, противний!..

Остап. Ти ідеш?

Лєся. Чого ви причепились до його? „Ти ідеш? Ти ідеш?“ Ідьте собі!..

Остап (якийсь мент пильно мовчки дивиться на їх, потім, посміхається, маха рукою й говорить): Ну, будьте здорові!.. (повертається йти. Входить Олена Максимовна).

Ол. Макс. Куди це?... А франтом яким!.. Що це з тобою сьогодні?... Дивіть ся на його: То цілий тиждень хуліганом якимсь тиняв ся по квартирі, а сьогодні гляньте на цю фігуру... Куди це ти? Сватать ся, може?

Остап. Ну, нема дурних... Коли я в ссилці не посватав ся, то тут уже і калачиком не заманите...

Ол. Макс. Та чого-ж ти так розукрасив ся?

Остап. Сьогодні, мілая мамаша, у мене день... ізящества, або, як сказати по українському, день... Хм! Як же по нашому „ізящество“? От бачите і нема. Е, мамаша, ви-б там потурбовались, щоб наші молотобойці скоріше викували це слово... Бачите, який я, а назвати по своєму „по рідному“ й не можна... А правда, мамаша, я душончик?

Ол. Макс. О!.. Розумієть ся... Ти у мене красун... Самий первий... Куди-ж це ти намірив ся?

Остап. Ось тягнув Зінька за паспортами та, здаєть ся, йому прийдесть ся інші документи справлять.

Ол. Макс. Та-ак?.. (пильно дивиться на Зінька і Лесю. Зінько хмуро — задумливий). Ну, і добре. А ти все таки тягнеш його за кордон? Їхав би ти голубе, краще сам... Тобі треба спочинуть, поправить свої нерви, а він може й тут жити... Не тягни його...

Остап. Ех!.. Кури ви всі... Бувайте! (хутко виходить).

Ол. Макс. (сміється). Скажіть, який сокіл!.. Обціпаний... Обціпали його наші російські шуліки..., а він ще задаєть ся... (Пильно поглядає на Зінька. Вбігає Наталя, одягнена в пальто, шапочку і в кальошах).

Наталя. Ну, слава богу. І де ви ходите, мамо? В кухні нема, в спальні нема...

Ол. Макс. (сміючись). От маєте!.. Що за претензії!.. Та чого прямо в кальошах приперлась?

Наталя. Я на хвилину. Мамо! Можна на після завтра нашу квартиру на збірку? (Зінько підводить голову і дивиться на Наталю).

Ол. Макс. На яку збірку?

Наталя. Так, збірка... Не велика, душ десять, дванадцять... На вечір. Да?.. Ну, скоро, мене ждуть...

Ол. Макс. (зтискуючи плечима). Знов якась збірка... Про мене... Можна. Тільки як заберуть вас...

Зінько (хмуро). Коло нашої квартири вже, здаєть ся, стоять шпиги...

Наталя. Єрунда!.. Для вас есдеків скрізь шпиги... Так, можна?

Ол. Макс. Ти таки хочеш за братами піти?

Наталя (зневажливо кривлячи губи). За братами? Ні, я за братами не хочу йти... Дякую дуже...

Зінько (криво посміхаючись). То-ж чого так?

Наталя. Так. Сам знаєш... Ну, я йду. (Заклопотано поправляє шапочку, і вибігає).

Ол. Макс. (посміхаєть ся). Гаряча!.. Перегорить... Колись і ці так само горіли...

Зінько (глухо). А тепер сидимо і держимо „ненужныя руки на порожней груді?“

Ол. Макс. (серьозно і якось обережно). Чого „ненужныя руки?“ Тоді там були нужні, а тепер у другому... Всякому своя пора... І вона перегорить, вийде заміж і стане на свою настоящу

дорогу... І ти жениш ся... і будеш нужний... І я колись з твоїм батьком бігала так, як Наталя, а тепер, бачиш, на кухні сижучу... (Навмисне заклопотано). Ох, я забалакалась, а там... (Пильно глянувши на обох, хутко виходить. Пауза. Леся задумливо дивить ся перед себе).

Зінько. „Перегорить“... А поки що вона ще горить... Дда-а... А я?... (Встає і починає ходити. Зупиняється). А не вже я вже перегорів?... Не вже справді пора думати про кухню, хутір..., курей?... Хм!.. Це — штука!.. Ох, який же я справді став кислий за цей тиждень... Надокучило все це... нитте моє... Ну, хутір, так хутір... За кордон, так за кордон... „Ганчірка“... Да! Я став проклятою паскудною, ганчіркою! (Підходить до Леся, сідає коло неї на підлозі). Леся!... Чого ви задумались?... Де-ж ваша віра ділась? І ви не вірите? Правда?..

Леся (тихо й не міняючи пози). Ні, я вірю...

Зінько. А чого-ж ви така?... Ну, поверніть ся до мене...

Леся (глибоко зітхає й повертається до його). Так... Ну?... Да я вірю...

Зінько (безсило). А я ні... Не вірю я, Леся... Заграйте щось... Добре?... А я буду сидіть оттак... Сумне, сумне що не-будь... Добре?..

Леся нахилиється, цілує його в голову і мовчки виходить з їдальні. Зінько, не встаючи з підлоги, кладе голову на канапу й сидить. Леся в сусідній кімнаті грає. Пауза. Музика, приглушена доліта ридячими хвилями. Входить Ол. Макс... Зупиняється і якийсь мент дивить ся на Зінька; потім помалу підходить до його і нахилиється до голови йому.

Ол. Макс. Чого ти, сину, на підлозі? Встань...

Зінько. Підніма голову, озирається і слухняно, автоматично сідає.

Ол. Макс. (сідаючи поруч його). Що з тобою, Зіню?... І чого Леся там, а ти тут?

Зінько (зворушено). Нічого, мамо, нічого... Так... Вона пішла пограти... Музика розрихлює мені серце... А з його мамо, вироста ніжність... Мамочко!.. Яка може бути болюча ніжність!.. Які ми одинокі ходимо по землі, так багато нас, так близько ходимо один коло одного й такі одинокі... Ти не смієш ся з мене, з моєї сентиментальности?... Не треба, мамо, — це так рідко буває. А я зтомив ся...

Ол. Макс. Бог з тобою, чого-б я сміялась... І чи мені сміятись з того, над чим плачу я... Ну, та це... Да, сину, одинокі

ми... І багато нас і близько ми, а самотні... Ось ти коло мене, ти — син мій, а хіба я знаю твою душу? (Пауза. Леся грає).

Ол. Макс. Як гарно грає ця Леся... Ніжно, як вся вона сама... Ти не посварився з нею тут?

Зінько. Ні... Чого-ж би я сварився?..

Ол. Макс. Та так... Гарячий ти... Любить вона тебе безмежно..., ця Леся... (Пауза).

Ол. Макс. Безмежно... Якоюсь стародавньою любов'ю, від якої помірало... І вона може вмерти, як не знайде собі... з твого боку... Чуєш, Зіню?

Зінько. Чую.

Ол. Макс. А є що небудь?

Зінько. Не знаю, мамо... Здається, є... Хороша вона така..., Чиста ніжна, як небо... голубе... Кличе мене на хутір до себе...

Ол. Макс. Ну?.. Поїдеш?..

Зінько. Не знаю, мамо... Хочеться мені покінчити з цим усім... Мабуть, поїду... Буде грати мені, буду вчитися... Все одно... Ех!.. Не знаю, мамочко, може поїду, а може, зараз візьму і піду... Ідіот же я...

Ол. Макс. Куди поїдеш? Не треба тобі нікуди йти... Іди на хутір, женися на Лесі і все... Що там ще?.. Треба, Зіню... Треба тобі вже женитися...

Зінько. Треба?

Ол. Макс. Да, сину... Пора подумати, на які засоби ми житимемо далі. Не цікаві ці думи, а треба, Зіню... У нас же вже нічого нема... Земля заложена й перезаложена. Не хотіла я тобі казати досі, — приходив недавно Могилянський і казав, що як не внесем процентів, то на цей раз не помилює вже... Що-ж тоді?.. А довги наші? Мошенники?

Зінько. Ну, ерунда! Виплатимо!

Ол. Макс. Чим? Остап... сам бачиш, куди він здатний, я — не можу. Наталка ще гімназії не скінчила... Один ти...

Зінько. Візьмусь за практику...

Ол. Макс. Ох, Зіню... „Улита їдетъ, когда то будетъ“...

Зінько. А! Ерунда!

Ол. Макс. Як би то ерунда... Можна правда, у Лесі позичить... Тільки як його позичиш, коли вона, поки не вийде заміж, не має права, на своє імущество?

Зінько. Хм!.. Виходить, треба женитись не на Лесі, а на праві позичить грошей?.. Орігінально.

Ол. Макс. Зіню! Як тобі не сором?

Зінько. Що „сором“? Та, власне кажучи, як говорити вже правду, то мені може треба женитись на ній, бо в неї є хутір, земля, гроші. Правда?

Ол. Макс. На що, Зінько, цінізм? Вона тебе любить, ти її теж, от ви і женитесь. Як би цього не було, то ніякі хуторі не помогли-б нічого. На що видумувать?

Зінько. А все таки треба женитись?

Ол. Макс. Та звісно треба. Треба по многим причинам. Треба тобі своє життя упорядочить, треба перестать мучить Лесю; два місяці, що вона живе у нас тут, вона мучить ся через тебе. Або кажи їй щось, або... Якийсь же кінець треба... І средства наші тоже треба упорядочить. Повинен же ти про сімю подумать... Не можна-ж так.

Зінько. „Повинен“... І тут повинен?.. І тут обов'язок?.. Куди-ж уже я, чортяка мене забори, утічу від цих обов'язків, від цих „треба“, від цих насильників. Чого ці „треба“ з мене не впливають, чому я повинен коритись їм?.. Та не хочу я!

Ол. Макс. Мало чого ми не хочемо, а мусимо. Ти, може, й не хотів у тюрму іти, а схопили й потаскали тебе...

Зінько. Так? Так і женитись вроді у тюрму йти. Мушу? Ну, вибачайте, мамо, з тюрмою я не міг боротись, а з цим ще можу.

Ол. Макс. Та ти здурів? Хиба я рівняю тюрму з жінкою? По своїй же волі ти любиш Лесю?

Зінько. Та не по волі мушу женитись... А яка то любов з примусу? Та й не знаю, коли на те вже пішло, чи я справді люблю її... Хороша вона, тиха, кротка... А все таки „пушиста самочка“ і більше нічого. Може це для кого й добре, а я не знаю...

Ол. Макс. Як ти сказав? Самочка?

Зінько. Та то... Не важно...

Ол. Макс. Зінько! Що-ж ти хочеш, щоб до нас прийшли описувать нас, щоб скандал був, щоб... Ти хочеш цього?

Зінько. Зовсім я не хочу цього.

Ол. Макс. Ба хочеш. Хочеш, бо не хочеш ратувати. Якись капризи. Чого тобі треба? Хиба ти женитимеш ся з нелюбою? Що за примхи якісь... Аж сердить, їй богу!

Зінько. Ах, мамо! „Сердить“. Вас усіх сердить, а мене ні? А чи ви подумали про те, як це для мене?.. От ви, мамо, чи ви подумали про те, для чого я це робитиму, чи можу я це робити, чи не роблю я цим мерзоти. Ви не думали цього, правда? А я вам скажу, коли хочете знать, що я не маю права робить цього, бо роблю це не від всієї душі, не від повного свого „я“, не в згоді з собою, а так якось... І як ви хочете, щоб я це робив з примусу? „Повинен“... Та не повинен я зовсім, відчепіть ся ви всі від мене! Знать я нічого не хочу. Ну, хай я — егоїст, подлий, все що хочете. Хай! Я їду з Остапом за кордон і все... Нічого я не знаю, не знаю і знати не хочу. Хай вас описують, хай... все... Я — егоїст, мерзота, ну, і годі. Годі! Хай. Не можу я. (Хапає пальто і одягається).

Ол. Макс. Зінько!., Заспокой ся...

Зінько. Я — спокійний!.. Да!.. Зовсім спокійний...

Ол. Макс. Куди-ж ти йдеш?

Зінько. Іду паспорт брать...

Ол. Макс. Подожди... (Входить Леся, широкими очима дивиться на Зінька).

Леся. Куди це ви, Зінько?

Зінько (понура-злісно, не дивлячись на неї). Паспорт брать... Бувайте здорові (хутко іде і через свою кімнату виходить).

Леся (безсило й глухо). Чого він?

Ол. Макс. А!.. Ідіот!

Леся. Чогось розсердився?

Он. Макс. Хиба йому довго? Якийсь прямо неможливий став за цей тиждень, як розійшовся з тими своїми... Прямо балакать з ним не можна...

Леся. Чого ж за паспортом?

Ол. Макс. А спитайте ви його... Говорив, що поїде до вас, про ніжність говорив і враз як опарило його... Схопився, одяг пальто і побіг... Прямо ідіот і більше нічого... (Леся тихо схиля голову на груди, й задумавшись стоїть. Ол. Макс. теж, дивлячись кудись у куток, не рушить ся).

Леся (глибоко зітхнувши, тихо). Треба їхати до дому...

Ол. Макс. (повертаючись до неї). Ну, чого там до дому? Чого вам спішить? Гостюйте... Скучно-ж там у вас... Одна там на тому хуторі...

Леся. Ні, треба їкати. Я й так загостювалась, третій місяць уже... Пора... (Двері в Зінькову кімнату по малу розчиняються і тихо входить Зінько. Підходить до канапи, якийсь мент понуро-задумливо стоїть, потім, злісно зітхнувши, лягає, заклавши руки за шию).

Ол. Макс. Та вже подождіть хоч до весни... А там і поїдемо... Може, й Зінько ще надумається й поїде з вами, все таки веселіше... Чого вам спішить? Чи вас там батьки ждуть, чи діти плачуть? Ні тих, ні тих нема, а значить, і тікати нема чого... (Леся мовчить).

Ол. Макс. У вас же тільки й близьких, що ми... Ну, й будьмо-ж такими...

Леся. Да... Тільки все таки треба... Треба...

Ол. Макс. А! Нічого там не треба... Ще поїдете.

Леся. Не можу, Олено Максимовно... Дуже вже поганого я стала... Тяжко мені... Не знаю, як буду тепер... Прямо не знаю...

Ол. Макс. (підходячи й обнімаючи її). А! Не думайте. Є у нас хороша приказка: „якось то буде“. Перемелеться, коржі будуть... Ходім, заграєте щось, розважитесь... Не треба думати... Ходім, Лесю...

(Тихо виходять обидві. Через якийсь мент чується музика, ніжна, тужлива, плачуча. Зінько схоплюється й напружено слухає. Згуки то жигуче ридають, кричать, то безсило затихають і стогнуть сумно, безнадійно, то знов з обуренням, з гнівом рокоцуть, вимагають, кричать. Зінько, влившись руками в коліна, напружено слухає, потім помалу безсиліє, відкидається на спинку канапи й не рушить ся. Вмить, стріпнувшись, злісно б'є кулаком себе по коліні, здавлює голову й застигає. Згуки тихі, вмоляючі крадуться й пливають по кімнаті. І знов Зінько безсило підводить голову, безсило якось напів лягає на канапі і лежить з мукою в лиці. Чується тихий дзвінок у снігах. Зінько не рушить ся. Музика плаче. Через якусь хвилину в двері Зінькової кімнати стукають).

Зінько (взяло підводячись). Ввійдіть! (Тихо входить Катря).

Зінько (схоплюючись). Боже!.. (Не рухається).

Катря (по малу, якось рівно підходячи до його, з болісною посмішкою, бліда). Дома?.. Думала, що не застану? (протягаючи йому руку). Ну? Як поживаєте?.. Не ждали?

Катря (помалу сідає на канапу і тихо, ніжно гладить йому голову, дивлячись на його глибокими, серйозними очима. Зінько падає коло неї на землі, припадає до колін і жадно, судорожно, як наплакана дитина, пригортається).

Зінько (жадно, судорожно обіймаючи, впираючись в неї).

Катре!.. Ох, Катре!.. (жадно цілує руки, плечі, лице, голову). Катре!..

Катря. Ждав мене?

Зінько. Ждав... Ох, всею душею ждав, всею кровю, всіми нервами, всім собою ждав. Ждав, Катре!.. Прийшла... Прийшла, щасте моє?

Катря (напружено й ніяково сміючись). А ти знаєш, чого я прийшла?

Зінько. Ні, ні, не треба, Катре, не треба, люба... Потім, потім... Я змучився, я так змучився, Катре, не треба, не говори... Дай, я буду дивитись так на тебе. Дай, хай моя вся душа всмоктує тебе в себе. Моя висхла, горяча душа. Катре!

Катря. Чого-ж ти боїшся?

Зінько. Не треба, не треба. Дай спочинуть коло тебе. Не говори...

Катря. Прийшла подивитись на тебе... що робиш, який тепер. Я виїжджала і цей тиждень не була в городі.. Ще нікого не бачила і прямо до тебе пішла.. Бачиш?.. А ти був, мабуть, у мене?.. (Зінько мовчить. Музика змовкає).

Катря. Приходив чи ні?

Зінько. Ні, не приходив...

Катря. Ні?.. Чого?

Зінько. „Чого“... Ти ще питаєш.

Катря. Не приходив, значить? Так я і думала... Що ж ти робив?

Зінько. Що?.. Мучився... Лежав оттут і слухав: ось буде дзвінок, шаги в сніях, очиняться двері і ввійде вона, моя Катря... Очинялись двері, а Катрі не було...

Катря. Виїжджала ж я...

Зінько. Ночі пролежував оттут, дивився в вікно і думав, думав, думав... Скільки я передумав тепер за цей час, скільки червей піднялось у мене в душі... Перше вони, мабуть, спали, а тепер всі гризуть, точять мозок, серце... Скоро вони прогризуть мене зовсім.

Катря (задумливо). Думав?.. Про що?

Зінько. Ех!.. „Про що“...

Катря. Про що ж? Про те...?

Зінько. Багато про що... Ну, та...

Катря. А з нашими бачився?.. Як тут? Нічого нового нема?

Зінько. Не знаю. Я нікого не бачив, і до мене ніхто не заходив...

Катря. Ну, а що ж ти робив? Про що ж ти думав?

Зінько. Про все, Катре. Ах, не треба говорити. Не треба, Катре!

Катря (ласкаво, але твердо). Ні, Зіню, треба. Я теж думала і теж багато... Знаєш, що я зробила за цей тиждень? Я взяла в руки свою душу і роздивилась її близько-близько. І Зіню, скільки павутиння, пороху, сміття було на ній!.. Цілий тиждень чистила. А тепер прийшла до тебе... Знаєш чого?... (Зінько дивиться на неї). Щоб взяти твою душу, придивитись до неї і теж почистити... А тоді взяти з собою... Чуєш: взяти! Я не віддам тебе.. Не хочу віддати тебе. Чуєш? Я того прийшла... Я не вірю тепер тому, що говорила, я почистила свою душу і вірю, що ти не такий. Тиж не можеш бути таким, яким став тепер, я ж знаю тебе. Ти не можеш „обійтись без людей“. Я — дурна, що злякалась цієї фрази. Тепер я не боюсь... Чуєш мене, мій любий, чуєш: не боюсь. Ти — не такий, ти не можеш обійтись без людей, без „ми“. Правда ж? Скажи... Ти ж думав про це?

Зінько. Не знаю. Противні мині люди...

Катря. Неправда ж!.. Ну, не говори так... Говори, дивлячись пильно в душу собі. Говори так, Зіню. Тільки так. — Ну, дивись і говори: правда ж неправда?

Зінько. Не... знаю... Ах, Катре, нічого я тепер не знаю. Не муч мене!..

Катря. Ні, буду мучить... Ти, говорю тобі, не можеш обійтись. Ти кажеш, мучився? Значить, обходитись тобі не легко? Ну-да. Ти ж чесний, ти хочеш бути чесним з собою: як же ти можеш дивитись і не бачити своєї нечесности, брехні своєї. Та подивись ти: весь ти в людях, серед людей, через людей. Все, що на тобі, в тобі, круг тебе — все це люди. Візьмеш книжку, там людська думка, візьмеш хліба, — там людська енергія, візьмеш свою душу, — там людські слова, людський досвід... Кожний твій рух все одно від людей і для людей, як же ти можеш бути навмисне таким сліпим?

Зінько. І мого нічого не ма? Мого, чого нема ні в кого і нігде, а тільки в мене? Все не моє?

Катря. Твого в тебе тільки твоя. Як би тобі це сказати?.. ну, твоя комбінація не твоя. Тільки! Все, з чого ти складаєшся, то не твоє, а як ти складаєшся — то твоє. Як же ти хочеш розірвати себе? Відними те, з чого ти складаєшся і не

стане того, як ти складаєшся. Ти злитий з людьми, ти — сам „ми“, ти — людина. Ах, Зіню, мій Зіню, мій здоровий, мій живий, мій дужий Зіню, не розбивай моєї віри в тебе, вона вже тріснула... Я не хочу, чуєш, не хочу ж я!

Зінько. Хиба ж я бю?.. Я — такий... Хиба я винен? Ти сама кажеш: так, таким способом я складений. Чим же я винен, що я не можу принести цю комбінацію, мою комбінацію в жертву цьому Молоху, цьому „ми“? Чим?

Катря. Так цей же Молох, це — ти, це я, це — всі „ми“?! Боже мій, як ти не розумієш?!

Зінько. Я розумію, Катре, я розумію. Тільки я не розумію, як я можу з ненавистю в одній руці простягати другу руку з поміччю. Я цього не можу зрозуміти! А ви силуете, і дуєте на мій вогонь ненависти, думаєте, що загасите. А він ще більшим стає. Не дуй, Катре... Не треба... Годі!...

Катря. Добре... Годі. (Сурово дивиться перед себе. Пауза. Знов чується музика).

Катря (задумливо не уважно). Хто це грає?

Зінько. Леся, мабуть.

Катря. Да. Ну, що вона?

Зінько. Нічого. (Пауза). Поїду мабуть з нею на хутір... (Пильно дивиться на Катрю).

Катря (неуважно). А, на хутір? (Живо подивившись на його). Так?

Зінько. На певне не знаю. Кличе вона.

Катря. Обручившись, розуміється, законним браком? Хе!

Зінько. Ну, ерунда!.. (Пауза. Встає й починає ходити. Зупиняється перед суровою Катрею). Фу, мерзота! Знаєш для чого я сказав це? Щоб ти приревнувала... Гадость я і більше нічого. І нікуди я з нею не поїду, не хочу їхати. Катре! Як чесно жити? Як..

Катря. Ти справді не ідеш з нею?

Зінько. Справді, Катре.

Катря. А вона кличе?

Зінько. А, ерунда то все. Покинь, нікуди я не поїду, не можу їхати, куди я поїду такий як раз? Що я робитиму? Мені треба якоря, треба мати при собі якор, який я завжди міг би кинути, де хочу. А тепер я літаю по цьому ідіотському морю життя без глузду. От підхопила буря мене і я не знаю, на чому

мені зупинитись. Катре, як жити, як жити чесно, повно, найкраще? Як?

Катря (помалу повертаючи до його голсу і якийсь мент мовчки дивлячись на його). Як?.. Це ти питаєш? А ти забув уже наш гімн? Забув, Зінько? Забув, як сам називав це море не ідіотським, а великим, прекрасним, як збирався твердо дивитись в очі бурям і реготать... Памятаєш, ти говорив, що любиш реготать в бурю?

Зінько (понуро). Забув... (Ходить. Катря якийсь мент пильно дивиться на його, потім суворо щось думаючи дивить ся у бік. Музика чутніше).

Зінько (зупинившись, слухає, якось немов про себе). „Тихий ангел над землею“...

Катря. Що?..

Зінько. Так... (Знов почина ходить). Чогось вірші прийшли в голову... „Тихий ангел над землею“... Чиї це?..

Катря. Не знаю... (Глибоко втягує в себе повітря і з силою видихає). Ну, нічого. (В ідальню входить Остап; озирається і йде до Зінькової кімнати; стукає).

Зінько. Ввійдїть!

Остап (входячи і зобачивши Катрю). О, вибачайте, я думав, що ти сам. (Здоровкаєть ся з Катрею). Ну, серденько, паспорт береть ся, околודок казав, що днів через два матиму вже. Може, роздумав ся, то їдьмо? Разом брати скоріше буде... Га?

Катря (пильно). Куди це?

Остап. А от хочу однять у вас Зінька, тягну за кордон його.

Катря. Так? Чого-ж то? На віщо він вам здав ся?

Остап. Та так... Хочеть ся...

Катря. Ви ж, здаєть ся, не дуже любите тепер людську компанію, на скільки я зрозуміла вас із нашої останньої розмови.

Остап. Я люблю все то, що принятно мені, чи то людська компанія, чи компанія пляшки, чи сігара..., чи брат Зінько. Ну, mon frère Зінько?

Зінько. А, відчепись ти ради Бога, куди я там поїду з тобою? Якого чорта? В парижських кабачках сидіти?

Остап. Хиба не все одно де? Аби приємно. Во всякому разі краще, ніж в одиночній камері. (Бере стілець, зручно сідає і кача ногою).

Катря. У кожного свій смак і своє місце...

Остап (звільно схиляючись до неї). Свята істина, я теж так думаю. А через те і позволяю собі тягнути Зінька туди, де краще... на мій смак, розуміється.

Катря. Хиба йому тут погано живеться?

Остап. Так мені здається. (Зінько понуро ходить).

Катря. А ви думаєте, що дасте йому краще життя?

Остап. Думаю.

Катря. Хм!.. Інтересно... Чим-же?

Остап (серйозно і навіть трохи злісно). Чим?.. Свободою! Повною свободою від всяких пут, якими люди путають і себе і других. От чим!..

Катря (іронічно). Так? Ви маєте таку свободу?

Остап. Маю, не бійтесь. Я її добув довгими літами неволі.

Катря. Цікаво, хоч одним оком подивитись на неї.

Остап. Сліпі не можуть побачити сонця, хоч і схотять.

Катря. О?.. Я не можу, значить, побачити? А чого-ж Зінько може?

Остап. А того, що йому життя починає трошки розплющувати очі.

Зінько. А ти знаєш?

Остап. Так мені здається.

Зінько. Ну, то перехрестись лівою рукою... (Понуро ходить).

Остап. Розуміється, коли хотять бути сліпими, то тут і життя нічого не зробить. А мені згадується, що ти ще днів два три назад казав, що починаєш розплющувати очі... І про Молоха говорив, що давить тебе залізними руками. Чи ти це всім говориш для ради красного словця.

Зінько. Говорю те, що думаю.

Остап. О, само собою, без процесу в мозку говорити не можна...

Катря. Ну, а все таки, може-б, ви хоч трошки розплющили й мені очі... Он на Зінька це видно зробило вражіння, що хотів за кордон їхати і, може, й поїде ще... Постарайтесь, може й я поїду... Чи я не можу витримати конкуренції з пляшкою пива?

Остап. Ні, чого-ж?... Всякому свій час... О, у мене програми максимум не має. У мене мінімум один.

Катря. Все одно, все одно... Будьте ласкаві.

Остап. Самий невеличкий мінімум. Коли хочете, я можу

сказати: „маючи на увазі“ і т. д. і т. д. я „требую“: не коверкай сам собі і другим природи, се-б-то, (коментарії до першого пункту): інстинкти, що піддержують радість життя, годуй, а що дають страдання, вбивай, заморюй. Але не берись заморювати в один мент те, що виростало віками. Це все.

Катря. Да а?.. — Нічого нового!.. І я так думаю.

Остап. Вибачайте, ви всі думаєте, може, й так, але робите інакше... О, не ображайтесь, — несвідомо робите... Позвольте дати вам маленьку ілюстрацію?

Катря. Прошу.

Остап. Історія з Зіньком. Він розказав нам все, не бійтесь, конспірації ми не порушимо... Чого ви хочете від його?

Зінько. Чи не міг би ти другу ілюстрацію знайти собі?

Остап. Нічого. На цьому видніше... Ви хочете, щоб він убив інстинкт свого „я“... Хм!.. Та ви знаєте, що це значить? Це значить випотрошить себе, бо це — найголовніший же інстинкт життя. Але це робите ви для „ми“, для інстинкту будучого. Ха-ха-ха!.. Їй богу, мені тепер від душі хочеться сміятися, коли чую ці казочки. Та хто справді робить для цього будучого? Та покажіть мені хоч одного самого „будучого“, який би думав про тих будучих людей, сидячи десь у камері? Нема! Ні один член вашої організації ніколи зовсім і не має на увазі тих будучих людей, а коли він бігає, ганяє, віддає свої сили цій роботі, то не через те, що комусь там в будучому, буде добре через це, що він їх має на увазі а того, що це піддержує його „я“! Значить все таки тільки інстинкт „я“. Але я хотів би знати, коли вже перестануть люди навчати природу? От що я хотів би знати. „Ти, мовляв, помилилась, уклавши у нас такі сили, треба ось так“. І потіють над обученням природи і серйозні, підсліпуваті філософи, і жовтороті несерйозні хлопчики і стрижені дівчата, яких обідила красою природа. Всі вчать! Ха-ха-ха!..

Катря (іронічно). Страшно смішно.

Остап. Їй богу, смішно. Ну, ви подумайте: для чого ви хочете сковеркати Зінька? Для піддержки інстинктів життя? Убиваючи найголовніший? Ви хочете випотрошити його?.. Нестетичний вид, повірте. Бачив я цих випотрошених і висхлих. Але вам таких і треба, вам людям гурту; вам нема діла до того, що він висох: „це його приватне життя“. Вам нема діла до його серця, до сміху, до сліз. У вас тільки зароботна плата, проіз-

водство, кризи́си, революції, партії, організації. Бо це — гуртові, громадянські справи. А сміх, сльози, ласка, сум, поезія, це недостойно серйозних діячів.

Катря. Єрунду чешете!

Остап. Не єрунду. Повірте, що я багато бачив. Бачив я випотрошених, висхлих, заряджених теоріями, ці живі кістяки, у яких між ребрами замість серця, висить капітал Маркса. Та й ті навіть корились природі і „я“... Ха-ха-ха!.. В ссилці, наприклад... Було там декілька таких випотрошених. Перед ссилкою, ще навіть в дорозі, вони з зневагою плювали на своє „я“, підкидали його ногами, метали громи моралі на неморальних; а побули в ссилці кілька місяців і, голубчики мої, так почали гризтись за смердючих грязних якуток, що любому павіану соромно стало б...

Катря. При чому ж тут Зінькова історія?

Остап. Для анальогії. Не мечить на його громів і не потрошіть його.

Катря. Вам так дуже жаль його?

Остап. Ні, мені неприємно дивитись. А я завжди відкидаю ногою, як мені щось неприємне лежить на дорозі. І йому це ражу. Тільки він не може. Я не злякався, що мене виженуть з гурту, і відпихнув ногою „царство будучого“, і йому це ражу. Будь свободним, будь вірним сином природи і відпихай ногою всі камінюки які кладуть тобі під ноги печальники людей. „Ти мусиш одіслать на кухню своє „я“ служити панам — „ми“, так вчать вони. „Ти мусиш любити, їсти, пити так, як люблять, пють їдять твої пани — „ми“ — вимагають вони. „Ти мусиш власними зубами відгризати маленькими й великими шматками своє серце і пхати його в ненаситну пащу панів — „ми“ — велять вони. Та з якої речі, питаю вас? Хто ці „ми“? „Мільйони“... Чудесно. Хай же ці „мільйони“ навчать ся любити себе, себе любить, а не ближніх. Не вчить їх любові до „ми“, а до „я“, тоді вони будуть мати те, чого їм треба. Ця любов до „ми“ є камінюка, яку ви кидаєте під ноги їм! Да! Камінюка! Для мене є одна тільки цінність: я. З якої ж речі я мушу любити те, що люблять всі? Через що для мене цінніша радість багатьох, ніж одна моя? Та хто знає, крім мене мої радощі? Хто може знати невловиму гру моїх переживань? Хто може оцінити всю вагу ледве помітного дріжання моєї душі? „Ми“? Це неповороткий,

грубий звір з недоладніми, прямолінійними переживаннями? Ах, оставте!

Катря. Позвольте вас перервати: ви — декадент?

Остап. Я — я, і більше нічого, а ярлички можете чиплять, які хочете. Чи ви без ярличка не признаєте мене за людину?

Катря. Ні, можна й без ярличка... Тільки легше розібратись, з ким діло маєш. Скучно довго вислухувать такі цвілі, стародавні символ-віри.

Зінько. Ну, буде!.. Покиньмо цю розмову.

Остап. Можна... А ще цвіліщі символ-віри випотрошених... Ці інтелігенти, жалкі, маленькі, зависливі, заморені... „Робочий клас, представники пролетаріату“... Ха-ха-ха!.. Видряпують один одному очі і думають, що ведуть незрячих по путі праведних... А посьмій критично глянуть круг себе, зараз „недозрілий ум, буржуазність, хвостизм“ і всякі ці чисто випотрошені слова...

Катря (сердито). Та неправда ж!

Зінько (хмуро). Положим, це правда.

Остап (живіще, подивляючись на Зінька). Правда! Всякий живий чоловік, а не фанатик скаже, що правда. Всякій, хто хоче жити, буде тікати від вас, всякий, хто не випотрошив в собі найживішого інстинкту життя, той відпихне цю камінюку, це „ми“, яке ви шпурляєте йому під ноги! Во ім'я чого б не творилось насильство, воно все одно є насильство!

Катря. Ви — анархіст?

Остап. Знов! Ви без ярличка не можете? Ні! Я — я, нікого я не вчу, не агітую, тільки себе; і ні бомб, ні проклямацій кидати не буду; хочу, — говорю, хочу, — мовчу.

Катря. Та ви ж зараз уже агітуєте Зінька!

Остап. Ні, я не агітую, я тільки говорю те, чому я навчився. Говорю, бо так хочу.

Катря. Та неправда ж! (Встаючи, гнівно). Агітуєте!

Зінько (роблено сміючись). Та хай агітує... Що правда, то правда.

Катря. Правда? Хиба правда коли небудь говорила устами хворих?

Остап. Хворих? А є правда здорових ще?..

Катря. Да! Є правда здорових!

Остап (іронічно посміхаючись). Правда „ми?“ Правда будучого? Чули ми!

Катря. Ні, правда того самого „я“, за котре ви так дріжите, тільки не закутаного в ваші драні пелюшки, не відгороженого від життя, не хворого, а здорового „я!“ Неправда, що ми хочемо вбити „я“, неправда, бо ми не такі сліпі, як ті, що хочуть убити „ми“. Ми хочемо зробити „я“ великим, як „ми“, широким, як „ми“, дужим, як „ми“. Молох? Да, „ми“ є Молох, але великий, прекрасний Молох! І я хочу, щоб Зінько, щоб всякий ввійшов у його, щоб серце його стало таким великим, щоб, змогло, зуміло (а це не легко) вмістити в собі всі страдання і радощі цього Молоха. Да! Я хочу, щоб всі стали такими, щоб люди стали богами. Куди ви кличете Зінька, що обіщасте йому? Свободу? Широке, повне життя? О боже! Та коли він чесний, коли розум його не схоче позичать очей у сірка перед серцем, то він не зможе, шукаючи широкого життя, піти за вашою свободою, бо це є тюрма, тюрма серед шумного города. „Широкого життя“... Та що є ширшого, що є більшого від цього великого, могучого бога — Молоха? Жалке ваше „я“, без його, жалке, трусливе, брехливе. Не гордо стоїть воно віддалік, а трусливо ховається за свої маленькі переживаннячка і, як цуцик, краде з під столу цього самого Молоха крихти, які гризе потім у себе. І гордий: „це моє“. О, ці мені хворі, маленькі люди з своїми манюсенькими переживаннячками, з манюсенькими мозочками, з манюсенькими язвочками! Яка сила розплодилась їх тепер, які вони напундючені, як вони хочуть свої ці переживаннячка, манюсенькі, сіренькі зробити достойними уваги есіх. Ми маємо право на їх... Жалкі ви!

Остап (саркастично). Дякую, ви дуже ласкаві.

Катря. Я не про вас особисто. Я про тих, на яких ви, будете похожі. Я про тих, які хворістю своєю заражають других, про тих нещасних, які гордять ся своєю хворістю, про цих декадентиків про людей сумерок, похоронного дзвону, осіннього дощичу. Ух! Я не виношу їх, я не можу спокійно балакати про їх! Вся моя натура дріжить від гидування, наче я наступаю на червиву собаку. Фе! Всі ці знервовані буржуйчики, істеричні барішні, аристократи духа в лохмотях! Духовні босяки вони, хоч родом може й з аристократів! Вони зневажають „толпу“, вони знать не хочуть її страдань, вони знають одну цінність: „я“. Ах, ви!.. Так для чого-ж ви чипляєте не себе вуаль ідеалу широкого, великого життя? Для чого? Для чого ви лижете і смаку-

ете тільки свої малесенькі, гнойні язвочки, які ви називаєте „страданнями поранкових душ?“ Чом ви бачите в „толпі“ тільки мленьке й погане? Чи у вас немає органів для воспріятія великого? Вам хочеться лизать, смакувати язви? Вам хочеться великих гнойних язв? Так ідіть у „толпу“, лижіть її язви вони великі! Спустіть ся з висот жалкої, бутафорської „самоти“ своєї і купайтесь у морі сліз... Воно широке! Коли ви любите смрад, то любіть же хоч великий смрад, ідіть туди, де смердить велике, соціальне страховище, що починає гнити. Коли ви любите черви, то любіть же хоч великі і покиньте свої маленькі, а полюбуйтеся червами „толпи народу“. Любіть же велике, коли говорите. Ех, ви! Велике!.. А що є більше „ми“, більше „Молоха“? Ну, скажіть мені! Скажіть... Не скажете! і не вбити хочемо ми „я“, говорю ще раз, а зробити його таким, щоб кожний рух, кожна радість, кожна мука, велика мука великого Молоха були його радістю і мукою! Богами — Молохом хочемо ми зробити людей! Ви кличете і я кличу, ви обіщаєте і я обіщаю. Ви кличете відгородити своє „я“ від людей, я кличу розчинить його двері і пустити вільного повітря. Не сентиментальної любови до ближніх хочу я, ні! не знищення себе, а вищої любови до себе до свого „я“, любови здорової, любови, яка любить сонце, ріст, боротьбу, любови смілої, відважної. Зроби свій мозок таким великим, щоб в йому помістився весь минулий досвід людей, зроби своє серце таким широким, щоб ти міг плакати над страданнями тих, що були перед тобою, зроби все своє „я“ таким широким, як минуле й будуче, як вічність! Змож бути таким! Змож, старайся бути таким! От якої любови до свого „я“ ми хочемо! Не в калюжці хвилини, моменту полоскати свою душу, а пустити її на великі хвилі великого моря вічності! От якої любови ми хочемо!..

Остап. „Вічність“... „Будучність“. Грандіозно, що й казати.. Красиво... Очень даже трогательно... Тільки..., тільки все-ж це тільки красиві фрази, а подивитись ближче, то всі-ж ви, як і ми грішні, полощетесь в поганеньких калюжках брехень, зависти, спльоток, розпусточки...

Катря. Да! Полощемось! Може й є правда в ваших словах і була-б вона правдою, як би у вас не атрофувались органи воспріятія великого. Да! Ми полощемось в калюжках, але була і так, що ми впливаєм і в море, ми хитаємось на хвилях

і кричимо! Ви не чули? Буває, товаришу... Чи — то пак! вибачайте: добродію...

Остап (уклоняючись). Прошу.

Катря. Буває! Та ми хоч хочемо, ми хоч мозком обхоплюємо цю радість великого, а вам гордим, самотнім душам і цього не можна. От тут то й ріжниця! Вам хворим не місце серед здорового. Не тягніть же здорових, бо до їх посміхається життя, а до вас смерть!

Остап. Ну, то хто його зна, що до кого посміхається... А ви все таки боїтесь за Зінька? Да? Значить, всі ваші теорії не такі то вже приваблюючі? Хе!

Катря. Йому це краще знати... А я може й справді боюсь бо і здорові можуть ослабнути... А мені хочеться бачити його з нами, серед здорових, він — мій товариш. Правда, я й забула, для вас це слово — звук пустой, я знаю, ну, а мені багато говорить. Для вас Молох — страховище, а для мене прекрасний, великий бог, який дає мені мої радощі, мої, муки, життя моє. Для вас Молох — чужий, а для мене він рідний, бо я — сама Молох, сама жива частина його, а ви отброс його!

Остап (сухо встаючи). Ну, розмова знов починає ставати занадто інтимною... Бувайте здорові.

Катря. Чого ви? Образив вас образ? Бувайте здорові. (Остап виходить. Зінько ходить похмуро по кімнаті).

Зінько. Ти занадто різко балакала з ним. Йому, видно, було тяжко, що ти його хворим називала, він не любить, коли йому нагадують.

(Остап в ідальні зупиняється, потім нервово підходить до буфета, виймає пляшку й під ряд випиває три чарки. Постоявши понуро якийсь мент коло шафи, зривається з місця й рішуче виходить з ідальні).

Катря. А! Так і треба. Я жалію тільки тих хворих, яких можна вилічити. А тих безнадійних, що ще впіраються і розносять скрізь заразу, треба нищити. І ви подивіться на їх, з яким вони гордим видом ходять скрізь. Прямо модно стало бути істеріком, маняком, модно писати якісь вірші похожі на бред божівільного. І що мене більш усього дратує, дак це те, що вони несуть цю заразу в ту саму „толпу“, яку зневажають, їм потрібні її оплески, її гроші. Дратує те, що гнила частина, відживаюча заражає своїм гниїням здорову частину людей, яка проти волі близько стоїть коло гнилятини! От що мене дратує! Гнийте собі буржуйчики, чорт вас, бери. Гнийте істеричні баришні й сту-

дентики, це неминуча доля всього негодного для життя, але геть від робочих, геть від тих, чиїм потом поливані ваші смердючі квітки гниіння!.. Геть від здорових, сильних, творящих життя! Ненавижу їх!.. А ти... Ти — здоровий, ти — сильний, як ти можеш без огиди нюхати смердюче повітря твого трупа-брата? Зінько! Мені-ж боляче це, ти-ж крутиш мені серце... (Дуже втягує повітря і з силою видихає).

Зінько. Хиба я слухаюсь його? Єрунда... Даремно ти гарячишся так... Ніколи я не згожувався з ним...

Катря. Ти підтакував йому.

Зінько. Там, де він правду казав, я підтакував, але взагалі я не можу згодитись з ним. І цілком згожуюсь я з тобою!..

Катря (живо підходячи до його). Да? Правда?

Зінько. Правда, Катре... Тільки... Я цілком згожуюсь я мушу згодитись, що я не можу без людей чесно сам жити. Твоя правда, але... я не згожуюсь за насильством, я не можу примирити цього.

Катря. Та де насильство?.. Ах, Зіню, ми весь час товчємось на одному і ти все таки не розумієш мене. Я не насильства над тобою хочу, я хочу, щоб твоє „я“ стало таким широким, що проглинуло-б твою ненависть до Василя, щоб вона потонула у йому, щоб ти сам зміг стати таким великим, як „ми“... Ось чого я хочу!

Зінько. Ти вперед не так казала. Ти казала „мусиш“.

Катря. Я не подумала. Ну, все одно, хочу я, щоб ти був таким широким. І от через це мені боляче було. І тепер боляче... Боляче, що ти не бачиш, не умієш ще бачити, де широке життя, що ти мій товариш, мій друг, мій любий, коханий не моїм життям будеш жити. Я, Зіню, не бачу більшого життя, як серед людей, я багато думала, я довго, Зіню, шукала теж, я теж хочу прожити своє життя найкраще. І я тепер знаю, що життя найбільше в тому, щоб бути самому найбагатчим, щоб багато давати і багато брати, щоб зуміти пронятись радістю твого знайомого і вміти вмістити в грудях радість і горе кожного... Люби себе, але люби вищою любовію, багатій, роздавай будь широким. Влізь в Молоха всею кровію своєю і розтопись у йому, і стань сам Молохом! Це Зіню, не фрази, а мій досвід добутий, може, не легко... Я тобі скажу. Наприклад, так: я колись страшно соромилась, боялась навіть людей, кожний незна-

йомий здавав ся мені чужим, навіть ворожим чогось і через те неприємним, поганим чужим... А тепер... якими вони мені здають ся знайомими, милими. Ідеш наприклад, по улиці, або їдеш у вагоні і дивиш ся: пики у їх серйозні, холодні, правда, але-ж я знаю тепер, що заговори з кожнім ласкаво і він тобі зразу потепліє, оживить ся, розбалакаєть ся і зовсім наче другий чоловік перед тобою... Ближчий, чимсь дуже рідний..., а часом і дуже хороший, я люблю тепер заговорювать з людьми... Скільки нового я узнаю!.. А ось... була я ще в Михайлівці... Боже! Зінько, які ці селяне милі, як діти, ну, просто, як діти, жалко прямо їх. Дивлять ся на тебе, як на щось сьвяте, вірять, як богу якомусь, жаліють ся, подають прошення... Я страшенно сміяла ся... Одна баба на чоловіка свого жаліла ся, що обижає... Да! Тебе згадувала!

Зінько (живо). Невже?

Катря. Да. „А де той веселий, гарний панич, що був у нас весною?“ питали мене.

Зінько. Невже памятають?

Катря. У — у! Видно, що вони тебе будуть памятать ще год двадцять і дітям розказуватимуть, аж поки ти легендою не станеш...

Зінько (радісно сьмієть ся). А є ще там один дядько..., забув, як його звать, такий з густими-густими якимись сірими бровами?

Катря. Пацун Микита?

Зінько. Да, да!

Катря. А як же! Є! Він у тебе закоханий, навіть більше... Комік страшний. Кажє: „я як послунав того панича, прийшов до дому, ліг на печі та й сказав собі: ну, тепер, отпускаєши раба твого, Владико“...

Зінько. Невже? (сьмієть ся). А він, знаєш, дуже цінна людина... Страшенно, видно, енергічний!

Катря. Є, там є один парубок, ти, мабуть його не знаєш: от буде молодчина!.. Розумний, бестія, живий, щирый... Я просто любовалась ним. Взагалі я страшенно задоволена, що поїхала... Буду тепер частіше їздить. Будем у двох їздить. Добре, Зінько?

Зінько. Да. А ти знаєш, що той район дуже легко взять в свої руки... Це-ж непочатий куток... Треба буде звернуть серйозну увагу на його. Я, наприклад, памятаю, що у нас було багато звязків з сусідніми селами...

Катря. Ми їх відшукаємо, правда? (Пригорта його до себе) Правда, мій хороший? Ти мій, да?.. Да: надавали мені ці селяне всяких паляниць, сала... Я не хотіла брать, так страшно образились: „а де-ж таки, щоб ви від нас так їхали! Отто, боже наш“. Насовали мені цілий мішок... Сміялась я страшно. Привезла. Дам тобі половину. Добре?

Зінько. Давай! Ну, а що в городі тепер?.. Да, ти-ж виїжджала... Скучив я, знаєш, якось... за цим, усим. Ідеш по улиці і так якось наче це не ти, а хтось инчий іде... Чудно якось навіть... А чую, що сили мої киплять в мені (В сінях дзвінок). Хочеться рухатись, сердитись, радіти... Ех!.. Катре, Катрусю.. Погано все це вийшло! Попав я в якийсь водоворот і не можу вибитись ні в той бік, ні в той... Держить якась сила на місці, крутуть мене на одній точці...

Катря. А ти напружся і впливи... Так сильно, дуже... зроби руками, ногами, всею душею! Да?..

Зінько. Не можу, не маю сил... Не пускає щось... (В двері стукають. Катря відходить від Зінька і сідає).

Абстракт. (Входячи, забачивши Катрю) А!.. От це добре, що ви тут... (здоровкається з Зіньком при чому пильно дивиться на його).

Катря. Ви хіба шукали мене?

Абстракт (здоровкаючись з нею). Да... Я оце заходив до вас. Сказали, що приїхала і зараз пішла кудись... Чого ви спізнались?.. Ну, нічого, добре, що найшов вас, зараз підем на збірку... Ось тільки я передам товаришу постанову комітету... (іронічно ввічливо уклоняється Зінькови).

Зінько (холодно). Прошу.

Абстракт (офіційно й іронічно). На внесену пропозицію одного з товаришів з приводу вашого відказу прийняти участь в визволенню тов. Василя, комітет призначив комісію п'ять чоловік, аби вислухати ваші пояснення в цій справі. Це мені доручено передати вам... Згожуетесь прийти на засідання цих п'яти чоловік?

Зінько. Це, значить, на суд?

Абстракт. Це вже як вашій милості угодно розуміть... Чи ви може вважаєте незручним для себе прийти?

Зінько. Ні, я можу прийти. Коли це буде?

Абстракт. Завтра.

Катря. Та вже й призначили? Що за свинство! Я-ж прохала без мене не обговорювати цього питання!

Абстракт. Ми вас ждали, шановна товаришко, але ви зволили спізнитись... Справа серйозна.

Катря. А хто в цій комісії?

Абстракт. Василь Федорович, ви, я, Буць і Калатало...

Зінько. Де це буде?

Абстракт. А от квартири ми ще не маємо. (Єхидно) Можливо ви були так ласкаві дали свою квартиру? Вона страшенно зручна.

Катря. Що за дурниця! квартиру знайдемо.

Зінько. Ні, чого-ж?.. Я можу дати квартиру. Прошу. В якій годині завтра?

Абстракт. Ви дуже ласкаві... Завтра о сьомій годині вечора.

Зінько. Буде суд. Хе!.. Ви вже очевидно зробили все можливе, щоб приготувати ґрунт для своєї злості, товаришу? Да?

Абстракт (уклоняючись). Да, я все зробив, щоб винищити деморалізацію в нашій організації. Сподіваюсь, що моя робота й без мене має ґрунт.

Зінько. Значить, ви обвинувачуєте мене в деморалізації?

Абстракт. Завтра почуєте.

Зінько. Ви зараз сказали. І ви маєте право так говорити, маєте докази кидати мені в лице таке обвинувачене? Да?

Абстракт. Завтра почуєте і побачите. Ходіть, товаришко. Так, значить, завтра у вас?

Зінько (гнівно). А ви знаєте, товаришу, що за одне вже виставляння такого обвинуваченого роблять інсінуаторам? Га?

Катря. Зінько, годі, завтра вяснить ся.

Зінько. Ні! Що годі? Як так годі?! Яке він має право? Нахальство! Являється до мене, в мою хату якийсь тіп і шпурхає мені грязюкою в лице! Чи докаже він, чи ні, а образа є!

Абстракт. Перш усього, я не „якийсь тіп“, а офіційний представник тої організації до якої і ви ще, на великий жаль, досі належите. Друге: раз ви докажете свою невинність, то вся „грязюка“, як ви кажете, не пада на вас... Ходіть, товаришко.

Катря. Зараз. Ідіть, я прийду.

Абстракт. Не можна. Ходім разом, ми й так спізнались уже...

Зінько. Ідіть, Катре, а то й вас будуть судить за деморалізацію.

Катря (дуже втягує в себе повітря і з силою видихає. Встає). Ну, ходім! Я ще може, сьогодні зайду...

Зінько (до неї). Та подождіть... Я ще хочу сказати вам щось...

Катря. Не можу... Я ще сьогодні, або завтра прийду раніше перед збіркою... Бувайте здорові (протяга йому руку). Треба йти зараз...

Зінько (задержуючи її). Та що треба? Подождіть...

Абстракт. Ми уже спізнались, товаришко. Я іду (виходить).

Катря. Я сьогодні або завтра прийду перед збіркою.

Зінько. А зараз остатись не хочете? Молох тягне?

Катря. Да, Зінько, Молох... Треба, Зіню, йти... Ну, пусти, піду я...

Зінько (пускаючи її руку). Проклятий Молох! О, проклятий!..

Катря (виходячи, обертаючись). Великий, а не проклятий! Я прийду!

Зінько. Проклятий!!.. (Підходить до канапи, злісно, з одчаєм впираєся руками в волосся і падає лицем у низ наканапу).

Завіса.

РОЗДІЛ III.

Обстановка та сама.

Вечір. В ідальні: на канапі сидить Леся і сумно дивиться кудись у бік Остап у косоворотці, без пояса і в пантофлях ходить по кімнаті. Олена Максимовна коло столу, на якому стоїть самовар, розставляє шклянки і т. и.

Зінько посередині піднімає за задню ніжку стілець.

Зінько. А колись, у гімназії піднімав дуже легко... (силкуєть ся). От свинство!.. А ну, ти, Остапе, піднімеш? (лице йому напружене, руки нервові, голос роблено-безпечний і веселий навіть).

Остап (хмуро). Відчепись.

Зінько. Не підніму... А так (поверта стілець) підніму... Ох!.. Чуть не впустив!.. Ха-ха-ха! (без причини, піднято сьмієть ся).

Остап (підходить до шафи й наливає з пляшки). Ви ж, мамо, не забудьте мені на дорогу хоч з пляшечку „для внутреннього употреблення“...

Ол. Макс. А якже! От так візьму і накладу повен чемодан... Щоб здох десь на дорозі... Та годі тобі пити!

Остап. А, мамаша!.. Для чого хвилюватись, коли ніякого вітру нема? Ну, здохну... Що-ж з того? А хто не здохне? Ті, що не пють? Ах, „оставьте, не лукавьте“..

Ол. Макс. Та це-ж для твого здоров'я отрута! Якого-ж біса тоді й закордон їхать? Здохнути можеш і тут.

Остап. А я, мамаша, комфортабельно хочу, по загранишньому... Ну, не лякайтесь, помру тут... А не все одно, чи через десять год, чи через тиждень? Какой пустяк!.. Їй богу, ви страшенні всі профани, аж сьмішно: „не пий, це — отрута“... Позвольте вас спитать: отрута ця дає меніприємність? Дає. Ну?.. Чого-ж страх? Того, що називається отрутою? А, какой пустяк! Хай собі чим хоче називається, а коли вона мені підтягує мої струни, значить, вона бажана мені. Ні, серйозно, мамаша, покладіть у чемоданчик. А то я все одно десь на станції куплю.

Ол. Макс. Можеш собі купувати. Самоубийство легше, ніж убийство...

Зінько (піднімаючи стільця). Хто його зна, мамо! Як для кого...

Ол. Макс. (сердито). Для мене! Та не крути ти ради бога цім стільцем, ще комусь голову розібеш. Найшов роботу.

Зінько. Ну—да, це тепер моя робота. Що-ж мені більше рсбить?

Ол. Макс. (різко). Не робить дурниць, а діло. Не якісь там судебні комедії учинять, а за практику братись, людей лічити... Коли хочеш уже знать!..

Зінько. Нічого, учинимо комедію, а потім і за практику... (Раптом прислухається). Здається, дзвінок? (Всі слухають). Ні, мені почулось... А потім і за практику... Будем лічить... Спершу врачу ісціли ся сам...

Ол. Макс. Да, це тобі не завадило-б.

Зінько (напружено весело). Правда, мамо? І я так говорю... І всі ми так говоримо, а не сціляєм ся... І це нам вадить...

Остап. А може хворому бути краще, звідки ви знаєте? Чого це така привілегія здоровим? Коміки!

Зінько. Ні, я дякую. Я все таки хочу бути здоровим.

Ол. Макс. Скільки кажешб, уде їх, цих суддів твоїх? Пять?
Пять приборів, значить?

Зінько. Ні більше суддів... Да, пять... Та для наших... раз, два, три, чотирі... Мені... Значить, усього десять...

Остап. А за прокурора хто буде? Катря?

Зінько. Не знаю, побачимо.

Остап. Вона підходить до цієї ролі.

Зінько (дивлячись на годинника неуважно). Не знаю..., хто його зна.. Уже пів до сьомої...

Ол. Макс. Ах, як би вони були такі розумні та виключили тебе, я б велике спасибі сказала їм. Може-б за роботу взяв ся.

Зінько. Ну, мамо, у вас це вже починає виходити серйозно.

Ол. Макс. Да, вже серйозно. До якої-ж пори жартувать? Треба діло робить.

Зінько (крикливо). А ви дивились мені в душу? Ви бачили, що я не хочу роботи, діла? Дайте мені цієї роботи її, дайте. Я хочу її, дайте!

Ол. Макс. Лічи людей, от тобі робота.

Зінько. І получай гонорар? Да? Зробись таким, як тисячі наших лікарів? Женись, найми квартиру лічи і, виробляй не меньше стількох тисяч у год? Правда? Ах, так не можу-ж я так! Не можу мамо, хоч би й хотів. Я можу тільки весь віддатись роботі, я можу тільки цілком жити тим життям, яке виберу. Ви-ж знаєте мене, чого-ж ще ви мучите мене?

Ол. Макс. Ні, я тебе тепер не знаю.

Зінько. Не знаєте?.. Да, я й сам себе тепер не знаю... Я тільки памятаю себе. (Пауза). Я тепер нагадую собі одного хворого, який колись був дуже розумною й творчою людиною, а потім заслаб і став ідіотом... Тільки память зосталась... Подумать тільки: Памятати, що ти був, памятати, що ти робив, хотіти бути тим і... не могли... Нема! Тиць туди — нема! тиць сюди — нема!.. Да, можна від одного цього зробитись ідіотом...

Ол. Макс. Ти й без цього скоро ним зробиш ся.

Остап. Мамаша сьогодні в поганому гуморі...

Ол. Макс. Зате ви всі в доброму.

Зінько (задумливо). Да, ми в доброму... (Стріпуєть ся, прислухаєть ся). Звонять?

Ол. Макс. (сердито). „Звонять, звонять?“ Ніхто не звонить.

Зінько (дратуючись). Та чого-ж ви сердитесь? Чого нервуватись? Ну, не звонять, то й не звонять... Нерозумію!..

Ол. Макс. (хмуро). Сам би поменьше нервував ся.

Леся (встаючи й підходячи до Зінька й беручи його під руку). Ходіте, Зінько, до вас... Поговоримо собі.

Зінько (машинально йдучи за Лесею). Чогось цілий день... Наче мені це приємно.

Ол. Макс. (хмуро мовчить).

Леся. Ходім, Зінько, ходім... (Веде його в його кімнату й, садовлячи на канапу, сідає поруч).

Зінько. Кумедно, їй богу: наче я навмисне все це роблю.

Леся. Ну, годі. Олена Максимовна сьогодні не в настрою. Ваш суд скоро прийде?

Зінько. Не знаю... Скоро.

Леся. Катря теж буде?

Зінько. Да... Якесь навмисне, уперте небажанне зрозуміть тебе! Замість того, щоб допомогти, тут ще свої... Я знаю, чого вона хоче, я знаю, чого вона сердить ся... (Остап, посвистуючи, входить. Ол. Макс. понуро задумливо сідає й сидить)...

Зінько. Якесь уперте настоювання на своєму... І ні крихти уваги до тебе, ні крихти... Фу, як я зтомив ся, як зтомив ся!... (безсиліє).

Леся. Заспокойтесь (гладить йому руку). Ви дуже хвилюєтесь, ждучи цього суда...

Зінько (апатично). Ах, що там! Чого мені хвилюватись?..

Леся. А як ви думаєте, Зінько, вони вас осудять чи оправдають?..

Зінько (так же апатично). Не знаю... Мабуть, осудять...

Леся. А що ви тоді?..

Зінько (так же). Що небудь...

Леся. Поїдете з Остапом?

Зінько. З Остапом...

Леся. Та ви ж не слухаєте, що я кажу...

Зінько (тим же тоном). Ні, слухаю.

Леся. Чого-ж ви поїдете з Остапом? (Зінько мовчить).

Леся. Та неправда-ж... Ви з ним не поїдете? Да? Зінько?.. Ви чуєте мене, Зінько?.. (бере й злегка трусить його).

Зінько. Чую, Лесю.

Леся. Ви не поїдете? Ні?

Зінько. Ні...

Леся. Ну, от бачите... Поїдемо на хутір, Зіню. Поїдемо, хороший... Там все пройде... Я ж не можу дивитись на вас... такого... Там пройде... Поживете, заспокоїтесь... А я вам буду грати. Ви-ж так любите музику, буду всю свою душу на звуках посылати вам... І ваша душа стане ніжною, доброю... Добре, Зінько?

Зінько. Добре...

Леся. Правда?.. Це серйозно, Зінько? Да?

Зінько (апатично). Може й серйозно... Зтомився я...

Леся (пускаючи його руку, сумно). Ні не серйозно ви... (горяче раптом). Ну, чим же чим я можу... Ах, Зіню... (відвертається і тихо плаче).

Зінько (стурбовано). Лесю... Не треба... Плюньте на мене...

Леся. Я... нічого... Зараз... Це так...

Зінько (глибоко зітхаючи, якимсь рівним, понурим голосом). Як паралітик: все бачу, все чую, почуваю, розумію і не можу навіть рухнутись..., не можу... Ідіотство...

Леся (хапаючи знов його за руку). Поїдемо, Зіню! Поїдемо!..

Зінько (вяло). Куди?

Леся. На хутір!

Зінько (так же). Чого, Лесю? (В сінях дзвінок).

Леся (помалу, безсило випускаючи руку). Чого?.. Ну, не треба... Тепер уже не треба... Була я досі... (чути сльози в голосі; відвертається. В двері стукають. Леся хутко витира очі).

Зінько (мляво). Ввійдіть!

Катря (входячи жвава, весела, бадьора, здоровкається). Вчора не могла прийти, справа була... Ви, мабуть ждали?.. Ну, як ся маєте? (Леся, поздоровкавшись, зараз же виходить, іде в їдальню і щось шопоче Ол. Макс., хитаючи головою на Зінькову кімнату. Виходить).

Зінько (відповідаючи Катрі, апатично). Да, я вчора ждав вас... І сьогодні думав, що прийдете... Ну, все одно...

Катря. Чого-ж ви такий кислий?..

Зінько. Ні, я не кислий...

Катря. А солоний? Да?.. Ех, ви... Ну, що з вами? Кажіть. (Ол. Макс. після Лесі зараз же встає і підійшовши до Зінькової кімнати, стукає в двері).

Зінько. Можна!

Ол. Макс. (не входячи, на порозі). Зінько, на хвилинку!

Зінько (мляво підводить ся і виходить в їдальню).

Ол. Макс. Значить, ви тепер самі вже будете?

Зінько. Да, самі... А на случай поліція — „гості“ значить. Словом, як умовлено... Ну, все...

Ол. Макс. (сурово). Підожди... Ти знаєш, що Леся завтра їде від нас?

Зінько (зтомлено). Знаю.

Ол. Макс. Ну?..

Зінько. Що-ж „ну?“

Ол. Макс. Хай їде?

Зінько. Як хоче, хай їде...

Ол. Макс. А тобі байдуже?.. Тобі байдуже, що нас будуть описувать, що сам ти... Зінько!.. Послухай ся мене: жени ся на Лесі... Вона-ж ідеальна жена... Я просто дріжу вся, я боюсь, що ти випустиш своє щастє. Щастє в сімі, Зінько, в сімі!.. Послухай ся мене..

Зінько. Не знаю, мамо.

Ол. Макс. Що ти не знаєш?

Зінько. Так...

Ол. Макс. Що „так“... Чого ти не знаєш?.. Та говори-ж! Чого стоїш істуканом якимсь?

Зінько (повертаєть ся). Ну, мені треба йти... Ми самі все зробимо...

Ол. Макс. (сердито). Та підожди! Встигнеш ще... Ти говори: хай їде Леся?

Зінько (трохи роздратовано). Ах, що вам треба від мене!.. Хай їде, хай зостаєть ся... Хіба я знаю... (їде до себе. Ол. Макс. постоявши якийсь час виходить з їдальні).

Катря (перепиняючи Зінька, бере його за плечі, поверта до себе і пильно дивить ся в лице).

Зінько (мляво). Ну? Та що буде? (сїдає на канапу).

Катря (сїдаючи коло його). Що з вами, Зінько?

Зінько. Нічого... Що-ж зо мною?

Катря. Що з ним? Та хіба це ви?..

Зінько. А хто-ж?

Катря. Та що з вами?! А я йшла до його з такою радістю..., так скучила за ним...

Зінько. Чого-ж тут радіти?.. Що комедія буде?.. Радості мало...

Катря. Яка комедія?

Зінько. „Яка“... Суд же цей... (апатично). Ну, для чого він?.. Все одно-ж я уже не в організації... Поглузувати?.. Поєхидничати?.. Неблагогородно...

Катря. Хто-ж винен, що ви не в організації?

Зінько. А!.. Все одно... Ну, хай я винен... Хіба це важно?.. Для чого комедія?..

Катря. Це, Зінько, не комедія... Без цього не можна... А як і комедія, то краще обійтись комедією, ніж трагедією...

Зінько. Ну, мені все одно... Хай собі..

Катря. Та що з вами? Зінько! (бере його за плечі, поверта до себе і зтрусює). Ну?.. Ну, посміхнись... Чуєш?.. Ну?.. Так... Ну, ще більше... Зінько... Фу, калоша яка!

Зінько. Зтомився я, Катре...

Катря (гладячи його по голові). Бідний... Та чого-ж зтомився?.. Тяжко так? Да?

Зінько. Да, Катре... Попав на мертво точку...

Катря. А, дурниця! Вистрибнеш!.. Напнись тільки добре... Чуєш... Дай руку, я поможу... Давай!.. (бере його за руку).

Зінько (слабо посміхаючись). Ти не допоможеш... Навпаки...

Катря. Навпаки?

Зінько. Да, Катре... Я всю ніч і цілий день сьогодні думав над тим, що ти вчора казала... Твоя правда, я з тобою згожуюсь, але те, що ти говориш не є те, що говорять всі... Всім треба жертви з мого „я“, жертва для „ми“... Та сьогодні вони це ясно скажуть.. Не всі так думають, як ти...

Катря. А ти сам як думаєш? А коли ти так любиш своє „я“, то чом же ти не любиш його так, щоб не боятись того, що скажуть всі, чом ти бачиш в цих „усіх“ тільки те, що неприємне для твого „я“, а хорошого не бачиш? Ех, ти!.. Не можеш ти бачити радощів життя!.. Та ні, вибач мені, прости Зіню, я не хочу думати, що ти такий, як ці наші доморощені песімісти... Це я так собі... Ти-ж — здоровий, а, значить, радість життя можеш бачить... І ти будеш бачить... Їй богу... Це все пройде... Ти будеш робить, будемо їздить, ходять на зібрання, будеш зацікавлятися практикою, будемо читать, любити, сьміятися, плакати, гніватися... Будем жити, Зіню!.. Будем! Це все ерунда.

Це пройде. Да, да!.. Що справді!.. Не годить ся! А тим паче нам, Українцям, уже зовсім не годить ся іти по стопам хворих. Ми — молоді, ми — свіжі, ми тільки вступаємо в життє, ми тільки збираєм ся дати йому щось своє... і дамо йому ті самі хвороби, що вже є у других? А, та що за єрунда! Ми повинні дати нове, чуєш, ми нову цінність повинні дати сьвіту! Для цього тільки й варто бути Українцем. А для цього треба бути, Зіню, здоровими, дужими, відважними! Зіню, треба бути живими! Чуєш?

Зінько. Все одно... Що таке нова цінність?.. Все йде, все минає...

Катря (гнівно). А! Мовчи краще! Мовчи з своєю дешевою, пошлою філософією... „Все йде, все минає... Все нікчемне, для чого жить, що таке цінність“... Ну, к чому це? К чому цей старенький, заяложаний, паганенький песімізм?.. Остав його для розчарованих панночок, для декадентиків, їм це до лиця... А тобі... Фу, Зінько! Їй богу, мені сором було-б за себе, як би я сказала так... Я-б себе не поважала просто... Глупо-ж це! Живеш на сьвітї? Ну, так живи-ж коли так, жадно живи, глитай життя рвись за ним, купайсь у йому, плач, сьмійся, кричи... А не можеш, питаєш для чого жить, ну, так будь же чесним, застрілись, утопись, іди собі від цього життя, яке тобі ніби надокучило... Годї, кокетничати песімізмами, нема дурних, щоб вірити... А!.. скучно навіть говорить про це! (Зінько мовчить).

Катря. Ну, годї... Побалакаємо про друге... Та не сиди ти такий, може, останній раз бачимось... (Зінько дивить ся на неї). Я йшла до його з такою повною душею, а він...

Зінько. Чого останній раз бачимось?

Катря. Може, я кажу... Сьогодні йдемо до тюрми, сьогодні Василь тікає.

Зінько. Сьогодні?

Катря. Да... І я йду. Замість тебе...

Зінько. Так?.. Хм!.. (Встає й починає твердо ходити по кімнаті). Он як?.. Дда!..

Катря. Думала, побалакаю з ним від душі... Все скажу... Було багато думок, а тепер.. Ех, Зінько, як зараз жадно я хочу жити!.. Ух! Повна душа жадности! Радісної, сильної!.. Жалкий твій Остап... Да, я, може, рідко думаю про те, що роблю для других... А зараз. Зараз, дя, я почуваю, що живу для других...

Момент, один момент, завтра може не буде мене, може, все по старому буде, а сьогодні зараз, я люблю цих людей, люблю жадно, страшно, Зіню, і я дякую за цей момент життя... дякую!

Зінько (злісно, іронічно). Значить, мене фактично вже не вважають товаришом? А комедія все таки буде? Хм!

Катря. А! Покинь! Хто не вважає товаришом? Що ти вигадуєш?

Зінько. Всі, хто-ж... Мені, розуміється, наплювати, хай... Тільки злить те, що ще знущать ся хотять... Суд..., прокурор... К чорту... Не вважаєте товаришом і не треба, так благородно-ж хоч зробіть це...

Катря. Зінько!.. Коли ти хочеш зо мною балакати сьогодні, іменно сьогодні, то обдумуй свої слова. Тобі серйозно наплювати на суд? (Зінько мовчить).

Катря. Ну, говори!.. Мовчиш?.. Я тобі не хочу вірити...

Зінько. Та розуміється, мене не вважають товаришом... Це-ж видно, ніхто до мене не заходить, про справи я нічого не знаю, на улиці зустрічаючись, ледве дивлять ся...

Катря. Та хто ж винен? Ти-ж сам не хочеш!

Зінько. „Сам, сам“... Ви все тепер будете валити на мене... Знаю я вашу манеру... Ну, та нічого... Тільки, будь ласка, що робите, то робіть скоріше... Мені надокучило це... Чом вони не сходять ся?.. Пора вже (дивиться на годинник). Сім годин... Правду возстановлять, наказувати порокъ!..

Катря. Ти сьогодні неможливий!.. З тобою просто важко балакати.

Зінько. Я знаю... О, зо мною все дуже важко... А от спасете Василя і буде дуже легко... А мене ізженете... Тоді все вже буде добре.. Хм!

Катря. Ти може ще хочеш полаятись зо мною сьогодні?

Зінько. Ні з ким я не хочу лаятись!.. Дайте мені спокій! Дайте мені ради самого чорта спокій!.. Більше нічого!.. (Дзвінок. Зінько швидко виходить в сїни і через який мент вертається з Буцем і Калаталом. Здоровкають ся. Всім якось ніяково. Калатало занадто живо посьміхається до Катрі).

Буць (зараз до Калатала). Ви, Калатало, ні чорта не понімаєте... Понімаєте ви це чи ні?

Калатало (швидко, заклопотано, поспішаючи). Ну, це ви той... це ви самі не понімаєте... Я вам розкажу... Слухайте...

За правою стіною буде рівчак... Я знаю цей рівчак. Ще колись, як сидів Самійло, я приходив до тюрми і ховав ся там... От штука, я вам скажу, була. Понімаєте, чуть було не забрали.. Я, понімаєте, був набрав з собою літератури і той...

Буць. Та підождіть... Я вам говорю: ви ні чорта не понімаєте. Що з того, що рівчак? Чортовиня і більше нічого получає ся... Тут не в рівчаку діло, а в тому, щоб... ну, щоб ви менше балакали... Ет!

Катря. Ну, ми Калаталі завяжемо рота.

Калатало (серьозно, заклопотано). Підождіть. Що рівчак? Та в рівчак можуть сісти троє... Там, як добре вибрати місце, так і в день можна... Я знаю... Тоді, я, наприклад, просидів до самого вечора... Не можна-ж так... Така славна позиція і на неї так мало уваги...

Катря. Ну, й добре. Значить, ви і будете сидіти собі в рівчаку.

Буць. Ет!.. В рівчаку... (Глянувши на Зінька, рішуче): Зінько! Та годі вам дурака валять, що справді! Ходіте з нами сьогодні. Ну, покорячилися собі трохи і чорт з ним... А то, їй богу, провалимося усі...

Зінько (холодно). Ви, здаєть ся, прийшли судить мене?.. А коли хочете лаятись, то прошу не звертатись до мене...

Буць. Ну, вже образив ся... От чортовиня!

Калатало (поспішно до Зінька). Серьозно, Зінько... Тут бачите, справа стоїть дуже кепсько... „Судить“... Що там судить?.. Хіба ми не товариші?.. Йй богу!.. А то ми, знаєте, той!.. Ми то плян зняли і все розмірковували, а все таки треба-б чоловіка, котрий на місці все... Я, наприклад, рівчак той добре знаю, а инче все якось собі уявляю невиразно... Я, розумієть ся, можу...

Буць. Ех! Трухляві поставали які люди!.. Соку нема... От що! Як би був сік, так пішов би..., бо руки чесались би... Не понімають, як жить.

Зінько. А ви понімаєте?

Буць. Та звісно, що понімаю. Вже труса не празнував би як... як хтось инчий...

Катря. Ну, годі. Що там балакать. Ми не того сюда прийшли. Чом тих не має? Дурниця. Ось уже вияснить ся, хто прав, хто виноват. От ви тільки, Калатало, справді поменше балакайте коло тюрми, а то ви заведете балачку і провалите

всіх... Здержуйте свого язика... І не сердьтесь на мене... Добре? Ну, от... І підем усі... А що як нас перестріляють усіх, Буць? Га?

Буць (хмуро). Боїтесь?

Катря. Ну, дурниця! Так просто цікаво. От зараз балакаємо, ходимо, а завтра в цей час, може, вже будемо ніщо. Розумієте, це слово?... Ні — що... Фу! Паскудне слово!.. Слухайте, Зінько, я вам хочу сказати кільки слів по секрету... Ходім в ту хату... Можна туди?

Зінько. Розумієть ся. (Виходить в ідальню. Калатало бере якусь книжку й читає. Буць ходить).

Зінько. Ну?

Катря (ніжно перекривляючи). „Ну“... Ну, хочу з вами побалакати на самоті. Хочеть ся щось сказати, щось таке, чого й сама не уловлю. Ну, не хмуртесь, будьте Зіньком... Може-ж більше не побачимось...

Зінько. Все одно більше не будемо бачитись..., хоч і вернетесь від тюрми.

Катря. То-ж чого?

Зінько. Так... Зараз мене суд виключить... і наші дороги розійдуть ся...

Катря. А! Охота чесать язика! Цього не буде! Чуєш? Не може цього бути. І не буде! Ніхто тебе не збираєть ся виключать, це ти сам собі вигадуєш... Зараз вияснить ся... Та чого це їх нема? Я вже починаю нервуватись, а це погано... Я цього не люблю... Ну, слухай, що-ж ти мовчиш? Говори-ж що небудь...

Зінько (понуро). Що-ж я можу говорить? Чужі ви всі мені стали...

Катря. Чужі?

Зінько. Да... І я сам собі чужий... Обрубаний...

Катря. Обрубаний?

Зінько. Да.

Катря. Не розумію...

Зінько. Занімаюсь тепер созерцанієм... Це я іноді думаю тепер... Уявляю собі всіх людей... Хм!.. І уявляю собі їх звязаними один з одним невидимими нитками... Нитки від серця, від мозка, нитки туди, сюди, люди звязані парами, групами, групи з групами, народи з народами, вся земля покрита сіткою цих ниток. Шарпнеш на одному кінці, а відзиваєть ся на другому... Всі звязані... (Мовчить).

Катря. Ну?

Зінько. Ну, а я — обрубаний... Голий... Нема ниток від мене ні до кого... Пенъ...

Катря (тихо). Значить, ти сам бачиш, Зіню?..

Зінько. Е, я нічого не бачу!.. Покиньмо!.. Чого-ж їх нема?.. Навмисне, чи що?..

Катря. Зараз придуть... Не хвилюй ся...

Зінько. „Зараз, зараз“... Я знаю, для чого вони спізнюють ся... Дать преступнику час обдумати своє злочинство... Преступнику... Хм!.. Мене судить будуть?.. Хто?.. Якась їй богу комедія, якась... Хтось прийде і скаже: іди! Не хочеш, не можеш, а йди, наступи собі на серце і йди. Хочеш жити, то вбий себе і йди... Якийсь дикий абсурд!..

Катря. Не наступи на серце, а переступи через його, Зіню... (Дзвінок. Зінько хутко йде в сіни і вертається з Абстрактом і Василем Федоровичем. Здоровкають ся).

Абстракт (здоровкаючись і поглядаючи скоса на Зінька) Ми трохи спізнились, здається? Не можна було... Ну, що, всі е, здається...

Калатало. Да, всі... Раз, два, три, чотири, п'ять... Усі...

Абстракт. А Катря?

Калатало. Там (показує на їдальню).

Зінько (холодно, офіційно). Прошу перейти у другу кімнату. Сюда...

Вас Фед. (потираючи руки, добродушно). Можна... У другу, так у другу... А і самоварчик е? От, це остроумно... їй богу... А, Катрі наше... (уклоняється). От і дама е у нас... Буде чай розливать.

Катря. Можу... А ви дуже хочете?

Вас. Фед. Страшенно... Не обідав сьогодні...

Катря. Чого?

(Вас. Фед. мовчки розводить руками, потім зітхаючи хльоска себе по кишені).

Катря. Невже?

Вас. Фед. Да, безгрішний... Ну, нічого. Якось то буде... А ну ка налейте...

Абстракт (здоровкаючись з Катрею). У вас цвітущий вид сьогодні... І причепурилась... Навіть комірчик одягла... Хм!..

Катря (весело). А якже! Хочу гарною бути... Ну, кому чаю? (Майже всі: „мені, мені!“ Катря іде до самовару).

Катря. Ну, одним словом усім...

Абстракт. Товариші займайте місця... (Сідають).

Калатало. Тільки мені, товаришко, будь ласка не кріпкий. Я, знаєте, як випю кріпкого чаю, так якось так погано себе почуваю, що трудно потім заспокоїтись... Я один раз був в гостях у одного офіцера... А він анафема не такий чай, як дьоготь, густий, чорний... Та, помімаєте, випив я у його два стакани, та думав, що той, що просто ніяк не переможе себе... Страшенно це впливає на мене... Взагалі, я думаю, що от такі всякі штуки, як чай, табак, вони здорово піднімають нерви...

Катря (подаючи Вас. Фед.). Вам першому...

Вас. Фед. О!.. Чудесно!.. Тепер би хлібця... А ну, Буць, підсуньте... О!..

Абстракт. Ну, товариші!..

(Зупиняється і підводить ся. Всім стає трохи ніяково, де хто потуплюється, де хто робить офіціальне лице. Зінько стоїть, спершись на шафу і холодно, напружено дивиться поперед себе. Всі притихають. Катря передає чай).

Абстракт (трохи посміхаючись). Я думаю, що ми можемо почати нашу справу... Чай не помішає нам... Я пропоную зразу вибрати председателя... Пропоную Василя Федоровича...

Вас. Фед. (добродушно показуючи на набитий рот). Я... я дякую..., але може... хтось другий...

Катря. Ні, ні! Василь Федорович, Василь Федорович...

Буць (хмуро). Просимо.

Абстракт. Ну, Василь Федорович, ковтайте скоріше і приймайтесь за обов'язки...

Вас. Фед. От горе!.. Ну, добре... (Витирає рота). Ну, обявляю засідання одчиняним... Прошу товариша докладчика викласти перед зібранням справу, яку доручено нашій комісії розібрати...

Абстракт (з посмішкою, уклоняючись). Я буду коротко... маючи на увазі, що товариші вже приватно знають...

Зінько (похмуро). Тоді для чого-ж даремне час гаять?

Абстракт. Прошу мене не перебивать. Можете взяти слово... Я буду коротко викладати. Два тижні тому ваш товариш Василь передав нам що він хоче тікати з тюрми, але просить помочі з волі. Товариш Василь дуже цінна для нас людина і кожний, розуміється, почитав за обов'язок допомогти йому...

Так... Але... (дивиться на Зінька)... але один з наших товаришів, а саме товариш Зінько, через якісь причини відмовився від цього обов'язку і... і рішуче заявив, що не хоче допомогти товаришу Василю. Між инчим, можу додати, що коли йому... коли його увага зверталась на те, що він не приводить законних мотивів для свого відмовлення, він виставив тільки один „так я хочу“. Мені здається, що ми тут повинні розглянути взагалі таке відношення наших товаришів до обов'язків, яке має одну санкцію „так я хочу“...

Зінько. Я з свого боку теж хочу...

Вас. Фед. Вибачайте, ви не брали слова.

Зінько. Я прошу слова.

Вас. Фед. Добре. Товариш докладчик скінчить, тоді...

Абстракт. Та я, можна сказати, скінчив.

Зінько. Тоді я з свого боку хочу спитати: чи комісія ця так же обвинувачує мене в деморалізації товаришів, як і товариш Абстракт? Чи чого хоче від мене комісія?

Вас. Фед. Ця комісія, товаришу, ні в чому не обвинувачує вас, а призначена вона комітетом для того, щоб вислухати ваші пояснення, через що ви відмовились допомогти товаришу Василеві втікати з тюрми...

Зінько. Добре... Можна мені слово? В такому разі я вам скажу тепер те саме, що казав і тоді. Василь — мій особистий ворог, я Василя не виношу..., особисто йому допомогти ні в чому не можу... Я думаю, ви не маєте права вимагати від мене до всіх товаришів дружого відношення? І через це я не можу, не маю сили виконати свій, як каже товариш Абстракт, обов'язок. От усі мої пояснення. Ви їх знали і не було для чого робити всі ці церемонії... Могли і так виключити... (хвилюється).

Абстракт. Я прошу слова.

Вас. Фед. Прошу.

Абстракт (прокашлявшись, іронічно посміхаючись). Я, значить, не помилився, коли казав, що нашими товаришами — деякими, розуміється — керує не інтерес цілого, а інтерес одного їхнього „так я хочу“. „Я“ і ціле, „я“ і „ми“ помириться не можуть. Це давно усім відомо. Коли ми виступаємо на служення ділу цілого, ділу колективності, то ми віддаємо себе, а своє „я“ цілком. Да! Розмов більше не може бути. Я цілком погожуюсь з товаришем Зіньком і рекомендую не гаять більше часу і, як

каже він, не вести церемоній, а просто виключить його з нашої організації. Піддержую своє обвинувачення його в тому, що він деморалізує других своїм відношенням до своїх обов'язків. Це — деморалізація! А всякі деморалізуючі елементи ми повинні відкидати, від себе. Наша сила в орґа-ні-за-ції... В орґа-ні-за-ції! Прошу цього не забувати, а організація стоїть міцно тоді, коли є дисципліна. Єднання — наша сила, а не „так я хочу“. (Зінько робить знак, що просить слова. За ним Катря).

Абстракт. Я знов повторюю: справа стоїть ясно: товариш Зінько більше ніяких пояснень дати не хоче. З цих пояснень всім ясно, що товариш Зінько некорисний член нашої організації, а через те піддержую свою пропозицію скінчити наші балачки і винести резолюцію. Я скінчив. (Сідає).

Вас. Фед. (до Зінька). Ваше слово.

Зінько. Я теж стою за це саме: скінчить балачки. Ця комедія зайва. Да, я зву це комедією. Раз ви мене не розумієте, раз ви дивитесь на справу тільки з формального боку, то нам балакати нема про що. Формально, може правда і ваша. Але я хотів би, щоб хтось вдумався у те, чого від мене хотять, щоб подумали про те, чи справді ми повинні вбивати „я“ для „ми“. Товариш Абстракт цього не думав.

Абстракт. Хто його зна.

Зінько. Да, товаришу, не думали ви! Ви не думали над життям, вам, може, не потрібно це, у вас є готові формули і ви живете по їх, а я не можу! Я сам, сам повинен хотіти робити щось, а не з примусу. Доволі того, що нас примушує все наше політичне і громадянське життя. А ми не примус не насильство взялись піддержувати, а ламати те, що породжає їх.

Абстракт. Агітації не треба.

Зінько. Ні, видно треба, раз ви не бачите того, що лізе в очі. Неправда, товаришу, що я некорисний член організації. Досі я всі свої сили давав їй, давав, бо хотів. І тепер хочу... Да, я скажу вам, що мене мучило те, що я ці два тижні не робив, мучило, да... Але... Але примусить мене зламати себе не можуть ніякі муки... Можете глузувати, товаришу, ваше діло, але я говорю, що мені... Ну, все одно, це не важно... Я сказав усе... І прошу товаришів, хоч би во ім'я минулого нашого товариства кінчать скоріше... Для чого далі говорити? Я бачу, що мене не розуміють... Формально праві ви... Ну, і годі... Я прошу...

Вас. Фед. Ви скінчили?

Зінько. Да.

Вас. Фед. (до Катрі). Ваше слово.

Катря. Я розумію товариша Зінька і буду коротко говорити. (до Абстракта). Вам я хочу сказати. Ви можете, поклавши руку на серце сказати „убий своє „я“? Можете?..

Абстракт. Так повинен сказати всякий чесний член колективності.

Катря. Неправда! Так ніхто не повинен казати і ви, коли-б справді чесно схотіли віднести ся до цього, не могли-б сказати так. Я знаю, ви без мене підняли цю справу, призначили цю комісію, я знаю, ви думали, що Зінько почне оправдуватись иньшими мотивами і порокъ будетъ наказанъ, а добродѣтель буде на показ усім торжествувати. Я дуже рада, що Зінько нічого другого не сказав. Я вважаю, що він правий. Да, товаришу, не робіть таких великих очей, Зінько — правий. Ми не можемо, не маємо права вбивати „я“, нам для цієї самої колективності, да, для самої колективності не вигідно робити його маленьким, вузьким, ми повинні його побільшувати, а не вбивати. Мала колективність із великих „я“ краще, ніж велика колективність із малих „я“. Я тільки скажу, що у Зінька, ще мале його „я“, як мале воно у всіх нас, товаришу. Да! Гріх не в тому, що він не хоче, а в тому, що не може. А такий гріх і у вас є... Ну, та про це довго балакати. Я думаю, що кожний з комісії має вже свій погляд на це і треба було тільки вислухати пояснення. Я теж пропоную приступити до резолюції.²²

Вас. Фед. Ніхто нічого не має проти?.. (мовчать). Ну, тоді я попрохаю товариша Зінька на хвилину вийти в другу кімнату.

Катря. Для чого?

Вас. Фед. Я думаю, що для товариша це буде краще.

Зінько. Добре. (виходить і великими ступнями ходить весь час по своїй кімнаті).

Катря. Я пропоную винести таку резолюцію: комісія признає пояснення товариша Зінька задовольняючими і цілком погоджується з... з... Ну, цілком ухвалює, чи що, вчинок товариша Зінька.

Абстракт. Ого - го - го - о!.. Ну, вибачайте!.. Що за нісенітниця!.. Для чого-ж ми тоді збірались?

Буць. Ну, це чортовиня. Ми зібрались судить його, а признаємо, що й самі так зробили-б... Це чортовиня получаєть ся...

Вас. Фед. (добродушно). Ну, а ви хіба инакше зробили-б?

Буць. Та не знаю. Я знаю одно, що він здрехвив... От!.. А я не признаю того за чоловіка, хто боїть ся... Таких людей не треба держать в організації... Бо то якісь... Ет!.. Що там багато балакать, хай він докаже, що не боїть ся...

Катря. Він це не раз доказував.

Буць. Та... „не раз“... А тепер злякав ся, бо вбють... Чоловік не поімає, що то-ж саме й життя де близько смерть... Там саме й найбільше живеш... Ет, чортовиня та й годі. Не знаю я!.. Я воздержуюсь від голосовання.

Абстракт. А моя резолюція: виключити... Ми не повинні допускать анархізму! Це — анархізм!..

Вас. Фед. Ну, Абстракт, ви дурниці чешете... Який тут анархізм? Прямо чоловік не може пересилити себе... Хіба це з нами не буває?.. Еге-ге-е!..

Катря. Ви, Абстракт, вітаєте в області абстракцій, виспустіть ся на землю...

Абстракт. Я і так на землі. Тільки я не в таких хороших відносинах з Зіньком і через те можу об'єктивно дивитись...

Катря. Слухайте, Абстракт, не суньте свого носа туди, де вас не просять. Я вам це серйозно говорю... Не ваше діло, в яких я відносинах з Зіньком...

Абстракт. То то-ж бо й є...

Катря. Неделікатність просто!

Калатало. А я так, панове, думаю... Давайте просто зніmemo це питання і все... Ні так, ні так... Так наче нічого не було... Все, як перше...

Абстракт. Та це — анархізм!.. Я не допущу!.. Я перенесу цю справу на суд всеї організації... Що це таке справді?!

Катря. Василь Федорович, ставте на голосовання мою резолюцію.

Вас. Фед. Це буде краще... Хто за резолюцію товаришки Катрі, прошу підняти руки.

Абстракт. Я — проти! Я протестую!.. (Піднімає Катря, Вас. Фед. і нерішуче Калатало).

Буць (похмуро). Я воздержуюсь.

Вас. Фед. Три — за, один — проти, один — воздержується ся... Хто за резолюцію товариша Абстракта?.. (Абстракт підніма руку). Одноголосно... Хто проти?.. Три... Воздержується один... Значить, приймається резолюція товаришки Катрі. (Іде до Зінькової кімнати, очиня двері і кличе Зінька. Зінько понуро йде за ним).

Вас. Фед. Ну, товаришу, комісія знайшла ваші пояснення задовольняючими і ухвалює ваш вчинок.

Зінько (не розуміючи). Як?.. Ухвалює?.. Се-б то... Я не розумію...

Абстракт (обурено). Ідіотизм якийсь!.. Комедія і більше нічого!

Вас. Фед. Я вам поясню: комісія при трьох голосах за, одному, що воздержався і одному проти найшла, що ви, відмовившись помагати Василеві, не зробили ніякого злочинства. От і все... (Добродушно сьміється).

Зінько. Невже?.. (Якось розтеряно подивляється на всіх).

Абстракт. Та, розуміється, ідіотизм!.. Ось він сам навіть бачить, що неправий... Видно всякому...

Зінько. Хм!.. Я радий... Бачите, я думав, що це jinakше буде... Ні, серйозно?

Катря (підходячи до його радісно). А!.. Ще не вірять!.. Розуміється, jinakше й не можна бути!.. Ну, годі! Більше ні слова... Надокучило це... Забудь... Ні слова більше про це!..

Зінько. Хм!.. Підождіть... Да?.. Я, їй богу... Ну, так це добре... Страшно добре!.. Ах, як це добре, як би ви знали!..

Вас. Фед. Катре!.. Налийте мені, будь ласка, нового чаю, а то цей захолюнув...

Катря. З охотою! (іде до самовару).

Абстракт. Ну, робить більше нічого... Я іду... Але, заявляю, що я сеї справи...

Зінько (не слухаючи його, рішуче). Да!.. Ну, так я от... Я, товариші, сьогодні йду до тюрми... зо всіма... Це-ж сьогодні?.. Да?

Буць. Та ну?! (схоплюючись). От їй богу, молодця... От чорт!.. Ну, тепер буде добре... Та правда?

Зінько. Правда... Я сам хочу йти... Тільки ви мені розкажіть все...

Буць. Предсідатель: я прилучаю свій голос до трьох!

Калатало. От, їй богу, і чудесно!.. Просто таки чудесно!.. А то план, розуміється, ми знаємо, а все таки...

Абстракт (зтискує плечима і іронічно посміхається). Великодушні? Хм... Бувайте здорові...

Калатало. Та куди-ж ви?.. Та підждіть, Абстракт, заспіваємо...

Абстракт. Нема коли. Бувайте! (уклоняється всім і виходить через Зінькову кімнату).

Калатало. Ну, от!.. Нема коли, мабуть на чай боїть ся спізнити ся...

Буць. Ну, здорово!.. Стійте. Так зараз треба йти нам, коли так... 8 годин є?.. (Дивиться на годинник). Пора... О, тепер...

Катря. Так знаєте що? Ви з Калаталом ідїть вперед, а я з Зіньком зараз за вами... Щоб не всім разом. Я адресу знаю... Там всі вже будуть?

Буць. Да. Ну, добре. Можна й так... Гайда, Калатало. Тільки-ж ви глядїть, Калатало, чорт би вас забрав, не калатальте по дурному, бо вбю!..

Калатало (добродушно). Еге! Ще хто кого подужає... А ви-ж скоро?

Катря. Та зараз же за вами...

Буць. Ну, добре... Адю! Бувайте!.. Адю, Зінько!

Зінько. Адю!.. Зараз побачимось...

Калатало (всім стискає руки).

Буць. Та годі вам, Калатало... Ах, який паркетізм розводить, страшенно делікатний.

Калатало. Та вже не такий, як ви, за що і благодарю єжечасно Господа милосердного.

Буць (жартівливо хапаючи його за шию). Ну, ще там... Господа милосердного. (Виходять, борюкаючись, через Зінькову кімнату).

Зінько (що весь час ходив по кімнаті, Зупиняється перед Вас. Фед. і Катрею). Фу!.. Легко якось!.. (Радісно сьміється). Да!.. Я не ждав... Ну, добре! Дуже добре... Ах, Катре, як славно тепер... Ух, їй богу, хочеть ся кричать, от так... (кричить різко дико. Сьміється).

Катря. Ну, та!.. Перелякаєш усіх в домі...

Зінько. Ого!.. Такі крики не лякають... Ну, Катре, так зараз, значить, ідем? Да? Чудесно. В такому разі я підю.

(Очиняють ся двері і хутко входить Наталя одягнена в пальто, з викликом „Мамо!“ Забачивши чужих, зупиняєть ся).

Наталя. Ой, вибачайте... (змішуєть ся і хоче тікати).

Зінько. Стій, подожди, Наталю! Іди сюди...

Наталя. Ну?

Зінько. Слухай, скажи мамі, що я... Або я сам піду... А, знаєш, Наталю, зараз ідемо до тюрми... Може, підеш з нами? (Сьмієть ся).

Наталя (здивовано). І ти?

Зінько, І я...

Наталя (поглядаючи на Катрю і Вас. Фед.). Ага!.. Значить... тебе таки...

Зінько. Ха-ха-ха!.. Ну, потім узнаєш... Стій, я піду з тобою... (Наталя виходить). Ну, я зараз.

Зінько (до Вас. Фед.). Сестриця моя... Закальона есерка... Страшенно була обурена на мене за те, що я не хотів іти... Просто говорить не хотіла зо мною... Ну, я піду, скажу своїм... Ти, Катре, подожди...

Вас. Фед. (утираючись). Ну, а я піду. Мені треба... Бувайте здорові... Бажаю успіху... Дуже радий, що все вийшло благополучно з цією історією... Я власне так і знав, ну, та на комісію треба було згодитись, щоб крикунам рота заткнуть... Ну, мир вам!..

Зінько. Бувайте!.. (проважає до дверей. Потім хутко вертаєть ся в їдальню, підходить до Катрі і дуже обнімає її).

Зінько. Славно, Катре! Славно, моя люба, моя розумна, моя вірна! Ах, як добре! Легко свіжо мені!.. Знаєш, я навіть не почувую нічого неприємного до Василя... Аж дивно мені!..

Катря. Правда, Зіню?..

Зінько. Переступив через своє серце? Да? Ах, ти ж... щастє мов. (Дуже обнімає).

Катря. Ні, ти правду говориш? Зінько.

Зінько. Їй богу, правда... Не знаю, що таке... От думаю про його... ну, от... нема нічого... Якось наче вигоріло все... А я не думав... Ну, нічого... Ура!.. Ми йдемо у Молоха!.. Да?.. Ну, подожди, я піду скажу нашим... Ох, мамаша буде сердитись... Ну, ерунда... Вона повинна зрозуміть... (Стукають).

Зінько. Ввійдіть!

О л. М а к с. (обережно зазираючи). Можна?

Зінько. Можна, мамо. Уже!.. Тобі сказала Наталя?

Ол. Макс. (входячи, здоровкаючись з Катрею). Да, сказала... І ти ніби зараз ідеш до тюрми?

Зінько. Да, мамочко... Іду... Суд признав, що я мав право відмовитись... (Входять Наталя, Леся і Остап, який уклоняється Катрі).

Ол. Макс. Ну, так чого-ж тобі ще? Для чого-ж ти йдеш?

Зінько (радісно сьміється). Не розумієте мамо?

Ол. Макс. Я не бачу нічого сьмішного... Для чого-ж іти?

Леся (глухо). Ви таки йдете, Зінько?.. Це правда?

Зінько. Да, Лесю, іду... Мамо!.. Ви не сердьтесь, а подумайте... От я вам поясню... Хм... Ну... Ну, от я вам скажу такий приклад, візьмем так: коли у матері повно в грудях молока, мусить вона годувати свою дитину? Да?

Ол. Макс. Ну?..

Зінько. Мусить?

Ол. Макс. Ну, та що з того?

Зінько. Ну, От так, мамо, і я... Повно молока у мене... Воно давить на мене, гнітить, велить, жене мене... Сила моя жене... Ех, мамочко! Що там балакати! У мене стільки радості в грудях, що їй богу сорочку розірве... Прийдецься вам латать... Ну, я мушу зараз іти. Нас там ждуть... Та ви не лякайтесь, нічого не станеться зо мною... Я в це так вірю, що аж сьмішно щось інше думати... Ну, Катре...

Ол. Макс. Зіню!.. Та ти-ж... Господи!.. На смерть, може... Схаменись ти, ради бога...

Остап (що весь час саркастично посьміхаючись). Ха - ха - ха... Мамаша! Оставьте! Він так радий, що його прийняли знов до гурту, що не почує й грому... А ви „ради бога“. Ви гляньте тільки, як ошасливили парнишку!

Зінько. Да, брат, парнишка цей щасливий таки! Я радий був би, як би ти хоч зрозумів, через що... Ну, це не важно...

Остап. А Молох уже не тре залізними руками?

Зінько (радісно сьміючись, підходить до Остапа і обнімає його). Ех, ти! Як ти казав на нас?.. Випотрошені... Випотрошений ти!..

Ол. Макс. Зінько!.. Не ходи!.. Зінько!

Зінько. Ах, мамо!.. Не псуйте мені настрою.... Подождіть. Вислухайте мене... Ну, от гляньте на мене... Бачите моє лице,

очі? Радісне? Да? Горить у йому життя? Да?.. Я який я був ці дні? Ех, мамо!.. Ви ж така розумна у нас наша мамочка, ви-ж самі... ви-ж самі повинні бачить, що значить, тее хороше, що дає радість... Ну, от це мені й дає радість, що я йду. Бачите, ви хочете заперти мене в стінах сімї, а я хочу, і сімї, і людей, і весь світ, я хочу простору... От і йду туди... Така моя натура, мамо!.. Не можу я инакше...

Наталя (палко). Зінько! Що там .. От іще... Іди і годі... Як би це не ескековська справа, так і я пішла-б... От іще!..

Ол. Макс. Ну, я-б тебе пішла... Сиди он там...

Наталя. Овва!.. Що це справді таке? Он маєте собі Остапа...

Остап. Мишка, не хвилюй ся!.. (підходить до шафи, вийма пляшку і пе).

Ол. Макс. Ах, Остап!.. Он куди Остап цей верне...

Остап. Мамаша! Не безпокойтесь, Остап на вірній путі!..

Зінько. Ну, мамо... Нам ніколи... Бувайте здорові!.. Давайте на всякий случай обнімемось...

Ол. Макс. Це дає радість тобі? А ти ж сам учора що казав? Де-ж твої слова? Молох, „я“... насильство...

Зінько. Тепер, мамо „я“ і Молох одне... Одне мамо!.. Мене глितнув великий Молох... (жартівливо). Хай живе великий Молох!.. Ну, мамочко, їй богу, вернусь здоров і невредим...

Ол. Макс. (безсило сідаючи на стілець). Ох, сину...

Зінько. Мамо! Та пойміть же ви, що краще, коли пішло на те, померти в гармонії з собою, ніж жити, розриваючись. Мамо! Я за себе йду, за радість свою... Я вернусь, мамо. Візьмусь за практику, все буде добре, і сім'я ваша, і Могилянський ваш усе... Тепер же у мене сили є... Мамо, я дужий тепер! Я став собою!

Ол. Макс. (тихо). А Леся?

Зінько. Ах, Леся!.. (до Лесі). Лесю!.. (Леся весь час стоїть безсило пустивши руки, бліда, зів'яла)

Леся. Я завтра йду... Може, не побачимось більше...

Зінько. Завтра?.. Дда-а... Так краще буде... Може, справді, не побачим ся... Ну, значить, прощайте... прощайте, Лесю... (Леся мовчки схиляє голову).

Зінько (твердо і жорстко). Ну, і буде! Ходім, Катре.

Ол. Макс. Зіню!.. О, боже, що-ж це таке робить ся?! Убить же, убить... можуть.

Зінько. Мамо! Я вам сказав, що не вбють. Ні за що не вбють. А хоч і так, я не можу инакше... Ну, і все... Давайте коли хочете, я вас обніму навіть... Ну, годі... Мамо!.. Та мамо!.. Ну, їй богу! ви теж...

Ол. Макс. Ну, годі, справді. Іди... Іди, Молох таки пожре тебе...

Зінько. Я тільки радий буду. Прощайте, Лесю... Простіть.. коли винен у чому (Леся, стріпуєть ся і ридаючи вибігає)...

Ол. Макс. (гнівно встаючи). Безумний ти!.. На твоїй душі гріх! І на вашій (до Катрі) душі гріх!.. Ідіть!..

Зінько. Мамо!.. Ну, все одно!.. Ходім...

Катря (що весь час посьміхалась спокійно-щасливою посьмішкою. Твердо і рішуче). Да, ходім! Пора.

Остап (від шафи. Піднімаючи чарку). Хай живе великий Молох?

Наталя (палко). Пішов вон! Ти!

Остап (погрожуючи пальцем). Мишка!..

Зінько. Да! Хай живе великий Молох. Ходім, Катре! До побачення, мамо, до веселого радісного побачення. Наталочко, бувай! Ходім з нами? Ні? Ха-ха-ха...

Остап. Підождіть, мишка з вами. Чи боїш ся?..

Зінько. Мамо!.. Я сьогодні значить, ночувать не буду. Прийду завтра чай пий... (Ол. Макс. понуро, мовчки якийсь мент дивить ся на його).

Ол, Макс. Не прийдеш ти...

Зінько. Тож чого?

Ол. Макс. Не прийдеш... Годі... Ну, годі. Іди...

Зінько. Ах мамо!.. Ну, що там! Ходім! (рішуче бере Катрю за руку і виходить).

Остап. Стій, Зінько!.. (Зінько озираєть ся).

Остап. (піднімаючи чарку). Хай живе великий Молох? Ха-ха-ха!..

Зінько (радісно сміючись). Хай живе великий Молох! Мамо, до завтраго! (Ол. Макс. понуро, суворо дивить ся в стіл).

Наталя (радісно танцюючи і показуючи Остапові рукою „ніс“ :) Ура, ура, ура!

З а в і с а.

=====